

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Sociální inkluze osob se ztrátou zraku

Diplomová práce

2022

Terezie Tuhá

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Terezie Tuhá**
Osobní číslo: **H20399**
Studijní program: **N0111P190001 Resocializační pedagogika**
Téma práce: **Sociální inkluze osob se ztrátou zraku**
Téma práce anglicky: **Social inclusion of people with vision loss**
Zadávací katedra: **Katedra věd o výchově**

Zásady pro vypracování

Diplomová práce bude tematicky zaměřena na aktuální téma – sociální inkluzi osob se ztrátou zraku. Práce bude rozdělena klasicky na teoretickou a praktickou. V teoretické části budou vysvětleny základní pojmy – inkluze, stigmatizace, předsudky. Dalšími tématy bude popis cílové skupiny, jejich handicapu a organizací pomáhajících se začleněním osob se zrakovým postižením. Praktická část bude zpracována kvalitativní metodologií metodou interview, technikou polostrukturovaného rozhovoru doplněného pozorováním. Cílem diplomové práce bude popsat a zhodnotit začlenění cílové skupiny do společnosti.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- FINKOVÁ, Dita, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika RŮŽIČKOVÁ. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1799-8.
- GOFFMAN, Erving. *Stigma: Poznámky k problému zohlednění narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-864 29-21-3.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie metody a aplikace*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.
- KUCHYNKA, Pavel a kol. *Oční lékařství*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1163-8.
- RŮŽIČKOVÁ, Kamila. *Reading rehabilitation for individuals with low vision: Research and Practice in the Czech Republic*. Cham, Switzerland: Springer, 2016. ISBN 978-331-9436-524.
- RŮŽIČKOVÁ, Kamila, Jitka VÍTOVÁ a kol. *Vybrané kapitoly z tyflopédie a surdopedie nejen pro speciální pedagogii*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-424-3.

Vedoucí diplomové práce: **PaedDr. Zdenka Šándorová, Ph.D.**
Katedra věd o výchově

Datum zadání diplomové práce: **1. května 2021**
Termín odevzdání diplomové práce: **1. května 2022**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. v.r.
děkan

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D. v.r.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 1. května 2021

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 24. 5. 2022

Terezie Tuhá

Poděkování

Tímto děkuji PaedDr. Zdence Šándorové, Ph.D. za odborné vedení a vstřícný přístup při konzultacích a zpracování práce. Poděkování patří samozřejmě také všem dotazovaným informantům, bez kterých by tato práce nemohla vzniknout. A na závěr velice děkuji své rodině a příteli za neustálou podporu v průběhu celého studia.

ANOTACE

Diplomová práce je tematicky zaměřena na aktuální téma - sociální inkluzi osob se ztrátou zraku. Práce je rozdělena klasicky na teoretickou a praktickou. V teoretické části jsou vysvětleny základní pojmy - inkluze, stigmatizace, předsudky. Dalšími tématy je popis cílové skupiny, jejich handicapu a organizací pomáhajících se začleněním osob se zrakovým postižením. Praktická část je zpracována kvalitativní metodologií - metodou interview, technikou polostrukturovaného rozhovoru doplněného pozorováním. Cílem diplomové práce je popsat a zhodnotit začlenění cílové skupiny do společnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

zrak, zrakové postižení, inkluze, společnost

TITLE

Social inclusion of people with vision loss

ANNOTATION

The master thesis is thematically focused on the current topic - social inclusion of people with vision loss. The work is divided classically into theoretical and practical. The theoretical part explains the basic concepts - inclusion, stigmatization, prejudice. Next topics are description of target group, their handicap and organizations helping to integrate person with visual impairment. Practical part is processed by qualitative methodology – the method is a semi-structured interview supplemented by observation. Purpose of thesis is description and evaluation integration of target group in to society.

KEYWORDS

vision, visual impairment, inclusion, society

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 Inkluze	10
1.1 Inkluze vs. integrace.....	11
1.2 Sociální inkluze	11
1.3 Sociální exkluze	12
1.4 Inkluzivní vzdělávání	14
2 Osoby se ztrátou zraku jako cílová skupina	16
2.1 Klasifikace zrakového postižení	16
2.2 Dopad zrakového postižení na osobnost člověka.....	18
2.3 Kompenzace zraku	19
2.3.1 Kompenzační pomůcky	20
2.4 Stigmatizace osob se zrakovým postižením.....	22
2.4.1 Předsudky.....	24
2.4.2 Stereotypy	24
3 Sociální inkluze osob se ztrátou zraku.....	26
3.1 Možnost vzdělání	27
3.2 Pracovní uplatnění.....	29
3.2.1 Chráněný trh práce	30
3.3 Bydlení	31
3.3.1 Podpora samostatného bydlení	31
3.3.2 Chráněné bydlení	31
3.4 Kultura.....	32
4 Organizace pomáhající osobám se ztrátou zraku.....	34
4.1 Střediska rané péče.....	34
4.2 Speciálně pedagogická centra pro zrakově postižené	34
4.3 Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých ČR	35
4.4 Tyfloservis.....	35
4.5 TyfloCentrum.....	36
5 Metodologie	37
5.1 Kvalitativní výzkum.....	37
5.2 Cíl výzkumu a výzkumné otázky	37
5.3 Strategie výzkumu a užitá metoda	38
5.4 Výběr vzorku.....	38

5.5	Sběr dat.....	39
5.6	Etika výzkumu	39
5.7	Analýza dat.....	39
5.8	Představení dotazovaných informantů	40
6	Výsledky výzkumného šetření a jejich interpretace.....	42
6.1	Handicap	42
6.1.1	Omezení způsobená handicapem.....	43
6.2	Kompenzační pomůcky.....	44
6.3	Vzdělání	46
6.4	Pracovní uplatnění.....	49
6.5	Bydlení.....	51
6.6	Kulturní příležitosti	52
6.7	Využití organizací pomáhajících se začleněním osob se zrakovým postižením.....	53
6.7.1	Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých ČR (SONS).....	54
6.7.2	Tyfloservis	54
6.7.3	Centra pro podporu při studiu vysoké školy	54
6.8	Přístup společnosti	55
6.9	Vyhodnocení získaných dat a výzkumné otázky	58
	ZÁVĚR	60
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	62

ÚVOD

Sociální inkluzi osob se ztrátou zraku považuji za aktuální a velice důležité téma. Lze očekávat, že s postupem doby a rozvojem moderních technologií, které nám otevírají cestu k mnoha informacím, bude jejich začlenění na lepší úrovni, než tomu bylo dříve. Stále se ale ve společnosti vyskytují různé problémy, které tento proces komplikují.

Nad tématem své práce jsem přemýšlela poměrně dlouho. Již ve své bakalářské práci jsem psala o osobách s handicapem a rozhodla jsem se této problematice držet i nadále. Věděla jsem, že bych chtěla svůj výzkum zaměřit na začleňování osob s postižením do společnosti, ale tápala jsem nad konkrétní cílovou skupinou. Proto jsem konzultovala se svou vedoucí práce a následně jsem se rozhodla pro osoby se zrakovým postižením.

Cílem mé práce tedy bylo zjistit a popsat úroveň začleňování osob se zrakovým postižením do společnosti. Stanovila jsem si dvě výzkumné otázky, které zní:

VO1: Jak osoby se zrakovým postižením vnímají své začlenění do intaktní společnosti a jak je společnost přijímá?

VO2: Co považují osoby se zrakovým postižením za největší úskalí v začlenění do intaktní společnosti?

Práce je rozdělena na část teoretickou, kde se věnuji tématu inkluze, osob se ztrátou zraku a následně propojení těchto témat, kde jsem se zaměřila na důležité životní oblasti – vzdělání, bydlení, pracovní uplatnění atd. Pokračuji částí praktickou, kde nejprve popisuji metodologii, tedy cíl výzkumu, strategii, užitou metodu, sběr dat a samozřejmě také charakteristiku dotazovaných informantů. V závěru této části následuje samotná interpretace získaných dat.

1 Inkluze

Inkluze je stále velmi aktuálním tématem a v konkrétním případě osob se zrakovým postižením i tématem vysoce specifickým. V této kapitole tedy představím, do jakých oblastí můžeme inkluzi rozdělit, jaké jsou její hlavní rozdíly od integrace, popíši sociální inkluzi a exkluzi a v neposlední řadě také inkluzivní vzdělávání.

Inkluze (z anglického inclusion) představuje zahrnutí nebo přijetí (Hájková, Strnadová, 2010, s. 12). Vychází z teze, že jsme všichni součástí jedné společnosti, ve které je jedinečnost a odlišnost pozitivně přijímána (Slowík, 2007, s. 32). Velmi důležitá je rovnocennost, kdy se neklade důraz na normalitu, respektive za normální se považují právě jisté odchylky a rozdíly (Anderlíková, 2014, s. 43). „*Inkluze je nikdy nekončící proces, ve kterém se lidé s postižením mohou v plné míře zúčastňovat všech aktivit společnosti stejně jako lidé bez postižení*“ (Slowík, 2007, s. 32).

O inkluzi můžeme hovořit ve spojitosti se společností, vzděláváním, zaměstnáním, volnočasovými aktivitami apod. Lze ji tedy rozdělit na čtyři základní oblasti:

- 1. Politická a občanská inkluze**, která je v souladu se státem a občanskou společností a nabízí možnosti politické participace. Občanství můžeme považovat za inkluzivní, ale zároveň také exkluzivní, neboť jsou naše práva určena i omezena (Mareš, 2006). Dle Bauera (In Marada, 2003, s. 21) je právě inkluzivní chápání politického společenství cestou k rovnocennosti.
- 2. Ekonomická inkluze**, která koresponduje s trhem a nabízí možnosti participace na trhu práce (Mareš, 2006).
Woodward a Kohli (In Mareš, 2006) vnímají inkluzi jako členství v oblasti politické, občanské a ekonomické.
- 3. Sociální inkluze** odstraňuje sociální exkluzi, která je dána nerovnými možnostmi ve společnosti.
- 4. Kulturní inkluze** odstraňuje exkluzi, která je dána rozdílným kulturním kapitálem (Mareš, 2006).

Inkluze je pojem relativně moderní a často dochází ke spojitosti s pojmem integrace. Nejedná se však o synonyma, a proto je třeba dbát na rozdíly mezi těmito pojmy.

1.1 Inkluze vs. integrace

Integraci můžeme definovat jako vytvoření celku a v souvislosti se speciální pedagogikou jako zařazení jedince s postižením do společnosti, kde dokáže žít a cítí se přijat (Bartoňová, Vítková et al., 2010, s. 156).

Základní rozdíly mezi inkluzí a integrací popisuje L. Anderlíková (2014, s. 37):

- **Inkluze** – začlenění, splynutí, součást něčeho
- **Integrace** – obnovení, sjednocení, včlenění

Dalším rozdílem je fakt, že o integraci hovoříme v souvislosti s jednotlivcem či skupinou, zatímco inkluze se snaží pojímat společnost, školu či komunitu jako celek a individualita se klade na přístup k danému jedinci (Hájková, Strnadová, 2010, s. 13).

Dle Vosmika (2018, s. 10) se integrace opírá o handicap jedince, který je začleňován do společnosti, přičemž inkluze je proces, při kterém je jeho jinakost považována za přirozenou. Tannenbergerová (2016, s. 39-40) uvádí, že koncept integrace je spojen s pedagogikou speciálních potřeb, zatímco inkluze je spojena se školou pro všechny děti. Další velký rozdíl spatřuje v pohledu na dítě s určitou specifickou vzdělávací potřebou. U integrace musí dítě dokazovat, že si přestup do běžné školy zaslouží, a že její chod zvládne. Zatímco v inkluzi je dítě do běžné školy automaticky přijato, nemusí nic dokazovat, a škola hledá ideální podmínky pro potřeby dítěte. Při integraci je tedy neúspěch žáka ve škole přičítán jemu samému, přičemž inkluze hledá problémy a překážky v systému (Vosmik, 2018, s. 10).

1.2 Sociální inkluze

Sociální inkluzi lze chápat jako sociální participaci, možnosti a šance ve společnosti, které se samozřejmě odráží na kvalitě života. Dále úzce souvisí s integritou, solidaritou, kolektivitou, právy a legitimitou. Je tedy očividné, že se jedná o komplexní téma (Sirovátka, 2003, s. 12). Mareš (In Sirovátka, 2004, s. 23) definuje sociální inkluzi jako proces příležitostí jedinců, kteří jsou obětmi případně potencionálními obětmi sociální exkluze, začlenit se do společnosti za přijatelných a standardních podmínek, které ve společnosti panují. „*Sociální inkluze je proces, který má zlepšit podmínky, příležitosti či schopnosti jedinců a skupin, což má vést k udržení důstojnosti a k efektivnějšímu zapojení osob do života ve společnosti*“ (UNESCO, 1994).

Sociální inkluzi můžeme vnímat také jako cestu k dosažení koheze, tedy soudržnosti ve společnosti. Cílem tohoto pojetí je začlenění marginalizovaných jedinců do společnosti, vyrovnání nerovností a participace osob v různých oblastech života. Dle Evropské unie je sociální inkluze definována jako „*Proces, který zabezpečuje, že všem, kdo jsou vystavení riziku chudoby a sociálního vyloučení se dostane příležitosti a zdrojů nezbytných k plné participaci na ekonomickém, sociálním a kulturním životě společnosti a životní úrovně považované ve společnosti, kde žijí, za standardní. Proces, který jim tak zajistí jejich podíl na rozhodování ovlivňujícím jejich život i schopnost uplatňovat svá základní práva*“ (Mareš In Sirovátka, 2004, 23).

V posledních letech se toto téma dostává do popředí, a to z mnoha různých důvodů. Jedná se např. o reakci na sociální diferenciaci, ať už se jedná o diferenciaci životních šancí, životních stylů, dopadů sociálních rizik apod. Dále je projevem reflexivity (post)moderní společnosti, snahy a schopnosti tržních demokracií rozšiřovat lidem jejich životní možnosti. Díky tomu jsou otevřeny nové roviny a otázky ohledně sociální inkluze, o které se lidé začínají více zajímat (Sirovátka, 2003, s. 12).

Sociální inkluzi můžeme mj. charakterizovat také jako odstraňování sociální exkluze (Mareš, 2006, s. 21). Někteří autoři staví sociální inkluzi jako protiklad sociální exkluze. Woodward a Kohli (In Mareš, Sirovátka, 2008) naopak zdůrazňují, že spolu tyto dva koncepty souvisí a vzájemně se prolínají.

1.3 Sociální exkluze

Termín sociální exkluze se začal používat v 70. letech ve Francii, za jehož autora je považován Lenoir (Navrátil, 2003, s. 30). Jedná se o sociální vyloučení, které je spojeno s celou řadou problémů jako je nízký příjem a z toho plynoucí chudoba, nezaměstnanost, diskriminace, špatný zdravotní stav atd. (Levitas, 2006). Mareš a Sirovátka (2008) definují sociální vyloučení jako nemožnost využívat zdroje, které jsou ve společnosti běžným standardem a nedostatečnou participací osob na sociálním, ekonomickém a politickém životě ve společnosti.

V České republice existuje „Strategie sociálního začleňování 2021-2030“. Jedná se o národní dokument, který pokrývá zásadní oblasti pro sociální začleňování osob sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených. Stanovuje také základní témata sociálního začleňování, obsahuje zdroje financování atd. (MPSV, ©2020).

Sociální exkluze je proces, který vede ke strádání v různých oblastech života, které jsou vzájemně propojeny. Percy-Smith (In Mareš, Sirovátka, 2008) rozlišuje sedm základních dimenzí:

1. **„ekonomická** – dlouhodobá nezaměstnanost, nízký příjem a příjmová chudoba...
2. **sociální** – rozbití tradiční domácnosti a rozpady manželství, sociální izolace, bezdomovectví, různé sociálně patologické jevy jako kriminalita, nechtěná těhotenství nezletilých...
3. **politická** – upírání politických práv, neschopnost participace, nízká účast ve volbách...
4. **komunitní** – devastované prostředí a obydlí, nedostupnost služeb, kolaps podpůrných sítí...
5. **individuální** – fyzický nebo mentální handicap či nemoc, chybějící vzdělání a kvalifikace, ztráta sebevědomí a sebeúcty...
6. **skupinová** – koncentrace uvedených charakteristik vyloučení v určitých sociálních skupinách...
7. **prostorová** – koncentrace vyloučených v oblastech s kumulací rizikových vlivů a bez odpovídající kvality života: kriminalita, špatné životní prostředí, nedostatečná dopravní dostupnost a infrastruktura, nekvalitní občanská vybavenost včetně školství a zdravotnictví...“ (Percy-Smith In Mareš, Sirovátka, 2008).

Příčiny sociální exkluze lze rozdělit na vnitřní a vnější:

- **Vnitřní (individuální) příčiny** jsou dány jedinci, kterých se vyloučení týká, jsou uvnitř dané situace a svým chováním mohou vyloučení posilovat nebo dokonce přímo způsobovat. Může se jednat např. o neschopnost hospodařit s financemi a neplnění svých závazků, nízkou motivaci k řešení problémů apod.
- **Vnější (strukturální) příčiny** jsou dány nastavením a podmínkami celé společnosti, případně jedinci, kteří jsou vně situace a vyloučení se jich netýká. Osoby vyloučené s těmito příčinami bohužel ve většině případech nic nezmohou. Jedná se např. o trh práce, sociální politiku, rasismus, diskriminaci apod. (Toušek, 2007).

Levitas (2006) popisuje využití tří rozdílných přístupů sociální politiky:

1. **redistributivní diskurz** – snaží se o odstranění chudoby především pomocí dávek sociálního zabezpečení
2. **integrativní diskurz** – základem sociální inkluze je v tomto případě placené zaměstnání
3. **moralizující diskurz** – příčinami sociální exkluze jsou morální a kulturní charakteristiky jedinců, jejichž možností začlenění je resocializace.

Je tedy patrné, že sociální exkluze má vážné negativní důsledky pro kvalitu života a možnosti ve společnosti.

1.4 Inkluzivní vzdělávání

Také inkluzivní vzdělávání můžeme zařadit pod sociální inkluzi, která zasahuje do různých oblastí našeho života – zaměstnání, bydlení, volnočasových aktivit atd. (Pančocha, 2008). V pedagogickém konceptu inkluze hraje velmi důležitou roli seburčení, spoluúčast, vlastní zodpovědnost, individualita, kooperace apod. (Bintinger Eichelberger, Wilhelm, 2002, s. 18).

Dle Hájkové a Strnadové (2010, s. 90-124) reaguje inkluzivní vzdělávání na individuální potřeby žáka. Dbá na jeho vývojovou úroveň a není tedy podmínkou, aby žáci dosahovali stejných výsledků. Při tomto typu vzdělávání se samozřejmě mění jeho obsah, metody výuky, celkové prostředí a v neposlední řadě i samotní pedagogové, kteří musí výuku vést správným směrem. „*Cílem inkluze je tedy začlenit všechny žáky do hlavního proudu vzdělávání, zajistit optimální podmínky pro sociální a kognitivní rozvoj každého žáka a podpořit vzdělávací úspěšnost každého žáka*“ (Walterová, 2004, s. 389).

Mnozí autoři považují inkluzivní vzdělávání za vhodné pro všechny žáky, avšak jsou tu i tací, kteří jej spojují pouze se žáky s postižením. Příznivcem inkluzivního vzdělávání pro všechny žáky bez rozdílu je např. Lechta (2010, s. 29), který prosazuje teorii, že by se žáci neměli rozdělovat na dvě homogenní skupiny, tedy na intaktní žáky a žáky s postižením. Opačného názoru je Kudláčová (in Potměšil aj. 2018, s. 7), která tento typ vzdělávání spojuje převážně s osobami s postižením. Definuje jej jako „*pedagogickou disciplínu, která se zabývá podmínkami, možnostmi a procesy optimální edukace lidí s postižením během celého jejich života.*“ (Kudláčová in Potměšil aj. 2018, s. 7).

Dle Kaleji (2015, s. 29) jsou v inkluzivním vzdělávání zohledňovány tři skupiny:

- 1. osoby se zdravotním postižením** (postižení tělesné, mentální, smyslové, vady řeči, vývojové poruchy učení nebo chování...)
- 2. osoby se zdravotním znevýhodněním** (dlouhodobá nemoc, zdravotní poruchy vedoucí k poruchám učení a chování...)
- 3. osoby se sociálním znevýhodněním** (nařízená ústavní nebo ochranná výchova, nespolupracující rodiče se školou, odlišný mateřský jazyk...)

Hájková a Strnadová (2010, s. 28-35) hovoří také o rozdělení dětí do skupin dle intenzity potřeby podpůrných opatření:

- 1. Děti s mírnou potřebou podpůrných opatření** představují pro školy minimální zátěž. Potřebují pouze mírnou změnu ve školní výuce a tu by měla zajistit škola s pomocí svých poradenských pracovníků.
- 2. Děti se zvýšenou potřebou podpůrných opatření** vyžadují podstatné změny ve vzdělávání, jejichž základem by měl být individuální vzdělávací plán. Minimálně jednou za čtvrt roku by mělo proběhnout vyhodnocení opatření, a to za přítomnosti žáka a jeho zákonného zástupce. Jednou za půl roku by mělo dojít k vyhodnocení také spolu s poradenským zařízením.
- 3. Děti s intenzivní potřebou podpůrných opatření** potřebují výrazné úpravy ve vzdělávání, jejichž součástí je nutná personální a materiální podpora. Opět by mělo probíhat pravidelné vyhodnocení opatření, stejně jako je tomu u dětí se zvýšenou potřebou podpůrných opatření. V tomto případě je také potřeba výrazně upravit obsah kurikula.

Tato kapitola nám představila inkluzi jako velmi komplexní téma. Jejím základem je přesvědčení, že jsme všichni součástí jedné společnosti nehledě na různé odchylky. Na rozdíl od integrace nevyžaduje, aby žáci se specifickými vzdělávacími potřebami prokazovali při začleňování do běžné školy své schopnosti a tím si své místo zasluhovali. Naopak se snaží měnit prostředí a podmínky tak, aby byly pro potřeby žáků co nejideálnější. Snahou společnosti by také měla být ochrana jedinců před sociální exkluzí, která může způsobit nezvratné škody.

2 Osoby se ztrátou zraku jako cílová skupina

V této kapitole charakterizují, kdo je považován za osobu se zrakovým postižením a jaká je jeho klasifikace. Lze očekávat, že postižení bude mít na život jedince určitý vliv, a proto se zaměřím na to, jaký dopad může mít na samotné utváření osobnosti. Dále představím různé kompenzační pomůcky, kterých je v dnešní době opravdu mnoho. Bohužel neméně je také předsudků a stereotypů, jež mezi lidmi panují, a proto i jim věnuji několik řádků.

Zrak je považován za jeden z nejdůležitějších smyslů člověka. Získáváme jeho prostřednictvím 80-90 % veškerých informací. Zrakové postižení ovlivňuje především orientaci člověka v prostoru, kognitivní funkce, schopnost člověka vnímat a představovat si různé předměty (Blažková, 2014, s. 21).

Osobou se zrakovým postižením však není každý, kdo má vadu zraku. Mnoho lidí během svého života musí nosit brýle či kontaktní čočky, ale jsou to pomůcky, které fungují jako dobrá korekce. Dá se tedy říci, že tyto vady omezují lidský život minimálně. Jiné je to však v případě, kdy oční vada narušuje běžné každodenní činnosti člověka. V takovém případě již můžeme hovořit o osobě se zrakovým postižením (Slowík, 2016, s. 61). Podobné vymezení uvádí také Ludíková a Stoklasová (2005, s. 5), kde zdůrazňují, že zvyšující se počet osob s brýlemi nerozšiřuje řady osob se zrakovým postižením. „*Za osobu se zrakovým postižením (z pohledu tyflopédie) považujeme toho jedince, který i po optimální korekci (medikamentózní, chirurgické, brýlové apod.) má v běžném životě problémy se získáváním a zpracováváním informací zrakovou cestou – například čtení černotisku nebo zraková orientace v prostoru*“ (Slowík, 2016, s. 61).

Jedinci, kteří jsou zahrnuti do skupiny osob se zrakovým postižením samozřejmě očekávají určitou pomoc a podporu od svého okolí. V oblasti výchovně-vzdělávací procesu je třeba změnit postupy, metodiky a celkový přístup. A právě prostřednictvím těchto změn, kompenzačních pomůcek a dalších opatření může dojít ke snazší integraci jedince do společnosti (Slowík, 2016, s. 67).

2.1 Klasifikace zrakového postižení

Zásadní je Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů. MKN-10 vzešla v ČR v platnost v roce 1994, avšak od té doby vzniklo několik

aktualizovaných verzí. V poslední a aktuální verzi, která vstoupila v platnost v roce 2021, je uvedeno sedm základních skupin zrakových vad:

- „0 mírná nebo žádná zraková vada – stejné nebo lepší než 6/18 (3/10, 20/70)
- 1 středně těžká zraková vada – horší než 6/18 (3/10, 20/70) a stejné nebo lepší než 6/60 (1/10, 20/200)
- 2 těžká zraková vada – horší než 6/60 (1/10, 20/200) a stejné nebo lepší než 3/60 (1/20, 20/400)
- 3 slepota – horší než 3/60 (1/20, 20/400) a stejné nebo lepší než 1/60 (1/50, 5/300)
- 4 slepota – horší než 1/60 (1/50, 5/300) a stejné nebo lepší než vnímání světla
- 5 slepota – žádné vnímání světla
- 9 – nezjištěna nebo nespecifikována zraková vada“ (ÚZIS, ©2022)

Také tyflopédická literatura nabízí poměrně širokou škálu klasifikace zrakového postižení. Prvním typem je etiologické hledisko, zda se jedná o vady orgánové (např. vady čočky nebo sítnice) či funkční (poruchy binokulárního vidění, např. tupozrakost, strabismus) (Slowík, 2016, s. 63). Druhým typem je dělení dle doby vzniku – vrozené, získané. Dalším je stupeň postižení, kde se rozlišují osoby nevidomé, osoby se zbytky zraku, osoby slabozraké a osoby s poruchami binokulárního vidění (Ludíková, 2004, s. 7).

- „Nevidomost je ireverzibilní pokles centrální zrakové ostrosti pod 1/60 až po ztrátu světlocitu“ (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 39). Jedná se o nejtěžší stupeň zrakového postižení a rozlišujeme ji na praktickou a totální. Nevidomost samozřejmě velmi narušuje orientaci v prostoru, samostatný pohyb nebo socializaci, a proto je třeba rozvíjet ostatní smysly, aby došlo k jisté kompenzaci.
- Osoby se zbytky zraku se pohybují na hranici mezi osobami nevidomými a slabozrakými. Vady tohoto typu však nemusí být konečnou diagnózou – může dojít ke zlepšení i zhoršení (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 36-40).
- Slabozrakost je dělena na lehkou, střední a těžkou. Jedná se o nevratný pokles zrakové ostrosti, což omezuje zrakové schopnosti. Slabozraké osoby mohou mít problémy s kognitivními funkcemi a prostorovou orientací. Velmi důležitá

je u těchto vad reedukace zraku (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 36-40).

- Poruchy binokulárního vidění se řadí mezi funkční vady. Konkrétně se jedná o tupozrakost (amblyopii) a šilhavost (strabismus). Tupozrakost znamená snížení zrakové ostrosti při normálním nálezu na oku. Šilhavým osobám se při zaměření na určitý předmět, ať už na blízko nebo do dálky, nesetkávají osy vidění ve stejném bodě. U těchto vad je velmi důležitá včasná diagnostika, a to především v předškolním věku. Existují různé metody a způsoby, jak tuto vadu odstranit nebo alespoň zmírnit (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 36-40).

Základem posledního typu dělení je hledisko trvání zrakové vady: krátkodobé - akutní, dlouhodobé - chronické a opakující se – recidivující (Ludíková, 2004, s. 8).

Je nutno říci, že kategorií existuje opravdu mnoho a v lecčems se liší. Vždy je ale potřeba brát v potaz, pro jaký obor jsou jednotlivé klasifikace vytvářeny (Ludíková, 2004, s. 8).

2.2 Dopad zrakového postižení na osobnost člověka

Osobnost člověka se utváří po celý život. Kromě genetiky ji ovlivňuje také sociální život a v případě zrakové vady její závažnost a doba vzniku (Ludíková et al., 2012, s. 65).

Zrakové postižení se rozděluje na vrozené a získané, což hraje při utváření osobnosti člověka klíčovou roli. Postupná ztráta zraku může trvat několik týdnů nebo měsíců. V takovém případě je možné člověka postupně připravovat na to, co přijde. Učit ho dovednostem, které bude potřebovat. Ať už nastala ztráta zraku náhle, nebo postupně, je samozřejmé, že po sdělení diagnózy člověk prochází jistými fázemi vyrovnání. V prvé řadě je to šok, obranná reakce organismu. Ze šoku se člověk dostává do stavu projevoování bolesti, neštěstí, může se objevit i agrese a pro zvládnutí situace je velmi důležitá opora blízkých. Poté už nastává čas učení se všemu novému a přijetí svého handicapu (Beneš, 2019, s. 48).

V případě, že se dítě narodí se zrakovou vadou, je nutné co nejrychleji určit diagnózu, prognózu a správnou léčbu. Pro dítě to znamená jistý deficit informací, což má velký vliv na jeho další vývoj. V porovnání se zdravými dětmi může být pozadu v různých aktivitách, ať už se jedná o lezení, chůzi nebo třeba komunikaci. Může se stranit svých vrstevníků, necítit se dobře v cizím prostředí, protože mu zkrátka chybí zraková kontrola. Dítě samotné nevnímá svou vadu jako handicap, jinakost. Takový pohled přichází až v intaktní společnosti. Jedinec,

který má vadu zraku od narození, nikoliv získanou až v průběhu života, má však jistou výhodou v tom, že dovednosti potřebné pro život se zrakovým postižením získává již od narození (Beneš, 2019, s. 48-49).

Mnozí autoři uvádí oblasti vývoje, které jsou zrakovou vadou ovlivněny případně narušeny. Např. Kingsleyová (In Röderová, 2015, s. 19) hovoří o čtyřech základních oblastech – sociální a emociální, kognitivní, o řeči a komunikaci a v neposlední řadě o samostatném pohybu a orientaci.

Požár (In Röderová, 2015, s. 17) zase uvádí tři základní roviny psychických důsledků. První oblastí je poznávání, neboť k němu dochází z velké části právě prostřednictvím zraku. Druhá rovina souvisí s pohledem společnosti na jedince se zrakovým postižením, který může jeho osobnost narušit. A třetí rovinou je oblast sociální, kdy na osobnost má velký vliv samotná výchova a sociální interakce.

Dle Čálka, Holubáře a Cerhy (In Röderová, 2015, s. 18) je rozdělování osobnosti na různé složky abstraktní, neboť se v každém činu projevují všechny její složky. Velký důraz ale kladou na vnější vlivy, které osobnost ovlivňují. „*Dosažitelná úroveň rozvinutosti a fungování osobnosti člověka postiženého těžkou či úplnou ztrátou zraku není pevně dána samotným smyslovým postižením, nýbrž se mění podle kvality společenských vztahů, ve kterých takto postižený jedinec žije. U nevidomého nejde ani tak o to, jak a čím v oblasti společenských vztahů může vnímat, ale co vůči němu ostatní lidé praktikují, co mu tedy dávají možnost pocítit*“ (Čálek, Holubář, Cerha In Röderová, 2015, s. 18-19).

Jak je tedy zřejmé, zrakové postižení má na utváření osobnosti člověka velký vliv. Avšak prostřednictvím tréninků, učení, reedukace a samozřejmě také kompenzačních pomůcek může dojít k omezení těchto důsledků (Čálek, Holubář, Cerha In Röderová, 2015, s. 20).

2.3 Kompenzace zraku

Důležitou podkapitolou je možnost kompenzace a využití kompenzačních pomůcek. Kompenzaci lze definovat jako soubor postupů, které se zaměřují na zlepšení a posílení funkcí, jež nejsou narušeny či poškozeny (Fischer, Škoda, 2008, s. 30). U osob se zrakovým postižením je třeba rozvíjet nižší a vyšší kompenzační činitele. Nižšími činiteli jsou zbylé smysly jedince – hmat, sluch, čich, chuť. Vyššími činiteli jsou zejména jeho schopnosti, vlastnosti a dovednosti – pozornost, představitivost, koncentrace, paměť a myšlení (Růžičková, 2006, s. 19-24).

2.3.1 Kompenzační pomůcky

Za kompenzační pomůcky je považován jakýkoliv nástroj nebo přístroj, který je určen osobám se zrakovým postižením a je vytvořen nebo upraven tak, aby alespoň malou měrou kompenzoval jejich zrakové vady. V posledních letech se velice rychle vyvíjejí nové a nové technologie, a díky tomu mají osoby se zrakovým postižením mnoho zajímavých možností. Nabídka kompenzačních pomůcek se rozšiřuje, což ale také znamená, že se lidé musí neustále učit novým věcem. S tréninkem a nácvikem používání kompenzačních pomůcek obvykle pomáhají různé speciální organizace v rámci sociální rehabilitace. Současně také dochází k rozvoji asistivních technologií, což osobám se zrakovým postižením např. rozšiřuje výběr středních a vysokých škol, zlepšuje pracovní uplatnění, a hlavně se tím zmírňuje jejich informační deficit (Beneš, 2019, s. 70).

Stejně jako je tomu u klasifikace samotného zrakového postižení, nelze kompenzační pomůcky rozdělovat pouze podle jednoho kritéria (Bendová, Jeřábková, Růžičková, 2006, s. 87). Klasifikací existuje celá řada. Crossland (In Beneš, 2019, s. 70-71) rozděluje kompenzační pomůcky na optické, optoelektronické a neoptické, které poskytují vjem hmatový, hlasový a akustický. Dále pomůcky rozlišuje na mechanické a elektronické, samostatné a přídavné, přenosné a nepřenosné, jednoúčelové a multifunkční. Bendová, Jeřábková a Růžičková (2006, s. 87) rozdělují kompenzační pomůcky podle délky používání na klasické a moderní. Podle stupně postižení – pro osoby nevidomé, slabozraké a osoby s poruchou binokulárního vidění. Z oblasti fyziky na pomůcky optické, elektronické a akustické. Dalším možným dělením je způsob financování pomůcek, nejčastější místo využití atd.

2.3.1.1 Pomůcky pro osoby s úplnou ztrátou zraku (nevidomé)

Tyto pomůcky můžeme rozdělovat také dle různých kritérií. Hovoříme-li o všeobecných tyfletechnických pomůckách, máme na mysli např. mobilní telefon, digitální čtecí zařízení, Braillovský displej, náramkové hodinky a mnoho dalších. Některé z pomůcek mohou nevidomí lidé používat bez úprav, avšak některé z nich úpravy vyžadují, aby byly lépe vnímatelné sluchem či hmatem. Dále můžeme pomůcky členit dle prostředí, kde dochází k jejich využití. Může se jednat o speciální školy, kde se využívá např. Pichtův psací stroj nebo Pražská tabulka. Dále se jedná o pomůcky pracovní, kterým by měla být věnována větší pozornost, neboť zaměstnanost, respektive nezaměstnanost nevidomých osob je velkým problémem naší

společnosti. Ať už se jedná o speciální SW, celkově upravené počítače apod. Velmi potřebné a praktické pomůcky se nacházejí také v domácnosti – indikátor hladiny, světla, mluvící digitální váha, šablona na bankovky... Za jednu z nejdůležitějších skupin můžeme považovat pomůcky pro orientaci v prostředí. Velmi známou je bílá hůl, která je v podstatě poznávacím znamením nevidomé osoby. Velkým pomocníkem je také vysílačka, která může podat informace o příjíždějícím MHD, o jaké číslo se jedná, jaká je jeho cílová stanice. Funguje také obráceně, kdy dá signál řidiči MHD, aby věděl, že nastupuje osoba nevidomá (Bendová, Jeřábková, Růžičková, 2006, s. 89-107).

2.3.1.2 Pomůcky pro slabozraké

Osoby slabozraké tvoří nejpočetnější skupinu mezi lidmi se zrakovým postižením. I proto je logické, že pomůcky určené těmto osobám jsou velmi početné a rozmanité. Mnoho slabozrakých osob však využívá pomůcky, které jsou primárně pro nevidomé, neboť je pro ně zřejmě jednodušší a pohodlnější získávat informace pomocí hmatu a sluchu nežli zraku. Tyto pomůcky tedy můžeme dělit na optické a neoptické (Bendová, Jeřábková, Růžičková, 2006, s. 107-108).

Optické pomůcky jsou určeny lidem, pro které již nejsou dostatečné brýle s optimální korekcí. Jsou založeny na principu zvětšování a konkrétně se jedná o různé typy lup, dalekohledové brýle, filtry atd.

Lupy můžeme členit na:

- ruční lupy, které se posouvají po textu
- stojánkové lupy mají tu výhodu, že díky větší vzdálenosti od desky stolu je možné pod nimi nejen číst, ale také psát
- hyperokuláry jsou lupy, které se vkládají přímo do obrouček brýlí (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 120).

Další optickou pomůckou jsou tedy dalekohledové brýle, které se používají při pohledu do dálky. Existují kamerové zvětšovací televizní lupy, jejichž součástí je monitor, stojan s kamerou a čtecí pult (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 121). Pak jsou tu také filtry, které ovlivňují vlastnosti světla, upravují barvy, zvýrazňují detaily a kontrasty. Fungují i jako jistá ochrana nejen sítnice před škodlivými vlivy UV záření a modrého světla. U slabozrakých osob mají při vsazení do obrouček brýlí dobrý vliv na světloplachost. Samozřejmě i tato oblast

se rozvíjí a lidé už mají možnost využívat nejen brýle, ale také kontaktní čočky s filtry. Je nutno podotknout, že s rozvojem technologií se zvětšuje také důraz na estetickou stránku pomůcek. V dnešní době už si lidé mohou vybírat z různých barev a tvarů, např. v závislosti na prostředí, kde pomůcku chtějí využít (Beneš, 2019, s. 71).

2.3.1.3 Pomůcky pro osoby s poruchou binokulárního vidění

Osoby s poruchou binokulárního vidění jsou specifickou skupinou mezi lidmi se zrakovým postižením. Důvodem je fakt, že jejich vada je obvykle funkční a to znamená, že je léčitelná. Pro tu nejlepší léčbu je samozřejmě potřeba, aby se tyto vady diagnostikovaly co nejdříve, tedy v co nejranějším věku. Jedním ze základních diagnostických přístrojů je troposkop, který je zároveň reedukační pomůckou. Funkce tohoto přístroje je založená na tom, že se do něj vkládají dva obrázky, které má daná osoba spojovat v jeden a také procvičovat prostorové vidění (Bendová, Jeřábková, Růžičková, 2006, s. 114-115).

Jak již bylo zmíněno, jsou zde využívány také reedukační pomůcky, které se dělí na pleoptické a ortoptické:

- pleoptické pomůcky pomáhají rozcvičit tupozraké oko při zakrytí oka zdravého
- ortoptické pomůcky slouží k obnovení nebo k nácviku binokulárního vidění

Konkrétně se jedná např. o lokalizátor, což je přístroj, kde se rozsvěčují žárovky a jedinec na ně ukazuje. Dalším zařízením je korektor, což je deska, do které jsou vyryty různé předměty nebo zvířata a jedinec tyto obrysy obtahuje kovovou tužkou. Samozřejmě jde o co nejlepší přesnost. Ve chvíli, kdy vyjede z daného obrysu, objeví se jednak signál světelný, ale také zvukový. Existuje CAM simulátor, stereoskop, který je založen na podobném principu jako troposkop, cheiroskop atd. (Bendová, Jeřábková, Růžičková, 2006, s. 115-117).

2.4 Stigmatizace osob se zrakovým postižením

Pojem stigma je řeckého původu a dříve nesl trochu odlišné významy, než je tomu nyní. Označoval se jím například cejch, který byl vypalován otrokům. Také představoval fyzické odchylky, jakožto stigmata zločinců, díky nimž byli rozpoznáváni. Dá se tedy říci, že tento pojem není pevně ustálený a mění se vždy v souvislosti s danou dobou a společností (Bártlová, 2006). Dle Ervinga Goffmana (2003, s. 9-10), uznávaného amerického sociologa, je to právě společnost, kdo nastavuje jisté kategorie a atributy, které jsou považovány za „normální“. Ve

chvíli, kdy se setkáme s naprosto cizím člověkem, zahraje velkou roli náš první dojem. Zřejmě už v ten moment máme jisté představy o tom, jaké atributy by tato osoba měla mít, aniž bychom si to třeba uvědomovali. Máme zkrátka jisté představy a požadavky, které se označují jako virtuální sociální identita. Teprve ty atributy, které se prokážou jako reálné, jsou tedy té osobě vlastní, můžeme považovat za skutečnou sociální identitu. „*Zatímco tato cizí osoba stojí před námi, může se naskytnou důkaz o tom, že je jí vlastní atribut, který ji odlišuje od jiných osob v kategorii těch, jimiž by mohla být, a to atribut poněkud méně žádoucího rázu – v krajním případě z ní pak činí osobu skrznaskrz špatnou, nebezpečnou či slabou. Naše mysl ji tak redukuje z osoby celistvé a obyčejné na osobu, jež je poskvrněna a jejíž hodnota klesla. Takovýto atribut je stigmatem, zejména je-li jeho diskreditující dopad velice rozsáhlý; někdy se mu také říká selhání, nedostatek nebo handicap*“ (Goffman, 2003, s. 10).

Stigmatizovaný jedinec se tak dostává do situací, kdy neví, co si o něm ostatní lidé skutečně myslí. Může to vést k tomu, že si bude dávat velký pozor na to, jak se chová a jaká slova při komunikaci volí, aby na první dojem zapůsobil co nejlépe. Mění se také pohled na jeho každodenní činnosti, které by za běžných okolností byly považovány za zcela zanedbatelné, ale s ohledem na jeho handicap a situaci, ve které se nachází, je na ně nahlíženo jako na obdivuhodné a výjimečné: „*Jeho kdysi nejobyčejnější skutky – nenucená chůze po ulici, ulovení kuličky hrášku na talíři, zapalování cigarety – již najednou nejsou obyčejné. Slepec se stává neobyčejným jedincem. Ovládá-li je s jemností a jistotou, vzbuzují stejný úžas jako umění kouzelníka, který vytahuje králíky z klobouku*“ (Goffman, 2003, s. 24-25).

Goffman (2003, s. 12) také hovoří o třech rozdílných typech stigmatu. Prvním z nich je fyzický vzhled, tedy nějaká tělesná deformace. Druhým typem jsou vady charakteru, jako je např. slabá vůle, nepoctivost, dominantní vášně apod. Poslední jsou kmenová stigmata, která se mohou týkat celé rodiny a jsou předávána dalším generacím, ať už se jedná o rasu, náboženství nebo národ.

Stigma je tedy dáno nastavením a postojem společnosti. Jde o jakési hodnocení jedince, dle kterého je buď přijímán nebo naopak. U osob se zrakovým postižením může být za vnější symbol stigmatu považována např. bílá hůl. Takováto stigmatizace samozřejmě může zvyšovat riziko izolace jedince z intaktní společnosti (Vágnerová, Hadj-Mousová, Štech, 1999, s. 230). Se stigmatizací velmi úzce souvisí předsudky a stereotypy, které ve společnosti panují.

2.4.1 Předsudky

Jedním z důvodů sociální exkluze mohou být právě předsudky vůči lidem se zrakovým postižením. Předsudky v podstatě nevypovídají o skutečnosti, nýbrž o nepřesných představách a soudech vůči jiným lidem, nejčastěji menšinám, v negativním smyslu (Nakonečný, 2009, s. 276). Samozřejmě se ve společnosti vyskytovaly vždy, ale v dnešní době, kdy mají velký vliv média, je jejich výskyt zřejmě ještě vyšší. Mohou se rozšiřovat v různých skupinách lidí, ale základem je jistě rodina, neboť děti vnímají názory a postoje rodičů, které od nich následně přejímají. Ve vztahu k lidem s postižením můžeme vymezit několik typů předsudků:

- podceňující, které jsou založeny na názoru, že lidé se zrakovým postižením si zaslouží politování
- odmítavé, kdy jsou tito jedince považováni za neužitečné nebo se také jejich postižení dává za vinu jim samým, příp. rodině
- protektivní neboli ochranné, kdy lidé mají pocit, že musí osoby s postižením za každou cenu chránit a mají za to, že bez jejich péče by se neobešly
- hostilní, které vypovídají o tom, že tito jedinci mají vlastně oproti intaktní společnosti jisté výhody, různé věci zdarma atd.
- idealizující, kdy si lidé myslí, že osoba se zrakovým postižením má právě díky němu vyvinutější ostatní smysly, že snáze žije duchovním životem a vlastně ji její handicap zušlechťuje
- heroizující, které jsou v podstatě opakem protektivních předsudků a na tyto jedince je nahlíženo tak, že naši pomoc nepotřebují, že všechno skvěle zvládají sami, protože oni jsou přeci skvělí a nikdo by nedokázal to, co oni (Michalík, 2011, s. 47-48).

2.4.2 Stereotypy

Někteří odborníci v sociální psychologii neshledávají mezi předsudky a stereotypy významný rozdíl. Oba tyto termíny mají silný emocionální náboj, oproti racionalitě, která může být potlačena. Jsou tu však i tací, kteří rozdíl vidí a jedním z nich je fakt, že předsudky jsou spíše negativního rázu, zatímco stereotypy mohou být neutrální, nebo dokonce až pozitivní (Průcha, 2007, s. 67-68). Nakonečný (In Průcha, 2007, s. 67) definuje stereotypy jako „*mínění o třídách individuí, skupinách nebo objektech, která jsou v podstatě šablonovitými způsoby vnímání a posuzování toho, k čemu se vztahují; nejsou produktem přímé zkušenosti individua,*

jsou přebírány a udržují se tradici.“ Také rozlišuje autostereotypy, což jsou postoje a představy osob vůči vlastní skupině a heterostereotypy, tedy představy, které mají členové jedné skupiny o skupině jiné (Nakonečný, 2009, s. 144-145).

Doba se však posouvá a na odlišnosti se již nenahlíží tak, jak tomu bylo dříve. Pořád ve společnosti můžeme nalézt strach, odmítání a zkreslené představy, ale zároveň také větší ochotu poznávat a pomáhat. Je ale samozřejmé, že odstranění nebo alespoň zmírnění zažitých představ a stereotypů je velmi dlouhý a náročný proces. Předsudky a stereotypy mají velký vliv na různé oblasti života osob se zrakovým postižením a mezi zásadní oblasti dozajista patří možnost vzdělání a pracovní příležitosti (Procházková, 2019).

Tato kapitola nám ukázala, že vyrovnání se s handicapem je velmi náročný proces a je samozřejmé, že má vážný dopad na osobnost člověka. Existuje však mnoho kompenzačních pomůcek, které mohou být značným pomocníkem. Uškodit naopak může stigmatizace, předsudky a stereotypy, kterých je ve společnosti bohužel mnoho. Zřejmě každý z nás, má určité představy o lidech, kteří se něčím liší od „normálu“, ale ve většině případech ani nemusí být založeny na pravdě a realitě. Proto je důležité zajímat se o takováto témata a dostávat je do povědomí společnosti, neboť právě to je cesta k sociální inkluzi osob se zrakovým postižením.

3 Sociální inkluze osob se ztrátou zraku

V životě člověka je velmi důležité jeho začlenění do společnosti. Na počátku této kapitoly tedy představím socializaci. Dále se zaměřím na to, jaké možnosti vzdělání, zaměstnání a bydlení osoby se zrakovým postižením mají a v závěru kapitoly popíši jejich kulturu – tyflokulturu, ale také kulturní příležitosti ve společnosti.

Prvotním společenstvím, do kterého jedinec vstupuje, je rodina. Ta jako první může mít na dítě jak pozitivní, tak i negativní vliv. Poté přichází první kolektiv v mateřských a základních školách, kde může dojít ke konfrontaci ohledně jinakosti dítěte, která s velkou pravděpodobností nebude poslední. Velikou zkouškou pro osobu se zrakovým postižením je přechod ze školy do zaměstnání. Dost často nemají tyto osoby reálnou představu, co je v zaměstnání čeká a díky tomu společně s reakcemi okolí může přijít ohromné zklamání a zaleknutí (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 64).

U osob se zrakovým postižením jsou jisté oblasti, ve kterých mohou mít oproti zdravým jedincům nedostatky. Jednou z těchto oblastí je dozajista učení nápodobou, které u nich není v úplné míře možné. Stejně je tomu tak u vnímání nonverbální komunikace, která běžně doplňuje konverzaci a pomáhá správně pochopit předané informace. Značný problém nastává také v různých sociálních situacích, ať už se jedná o orientaci v prostředí, zapojení se do hovoru, vytváření sociálních vztahů nebo třeba nakupování. V těchto chvílích je to právě rodina a přátelé, kdo má největší vliv na to, jak nezávislý daný jedinec bude (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 65).

Vztahy mezi osobami zdravými a osobami se zrakovým postižením se nejlépe budují v období dětství a dospívání. V současné době se poměrně hodně prosazuje inkluzivní vzdělávání, neboť právě školní prostředí je skvělou příležitostí k zaujetí inkluzivních postojů vůči lidem s vadami zraku. Dá se ale říci, že inkluzivní trend se projevuje v mnoha opatřeních, která možná působí jako maličkosti, ale pro osoby se zrakovým postižením jsou velmi důležitá. Jedná se např. o zvukovou signalizaci u semaforů, aby mohly bezpečně přejít silnici nebo nápisy v Braillově písmu na nádražích, aby si samy dokázaly přečíst informace o odjezdech a příjezdech autobusů, tramvají atd. Všechna tato opatření jsou pro lidi se zrakovým postižením posunem k větší samostatnosti a nezávislosti (Slowík, 2007, s. 67-68).

3.1 Možnost vzdělání

Do roku 1989 docházeli žáci a studenti se zrakovým postižením do speciálních škol. V současnosti je však upřednostňována integrace, ať už se jedná o běžné školy mateřské, základní nebo střední (Okamžik, ©2014). Oba tyto typy vzdělávání kladou vysoké nároky na pedagogy, asistenty pedagogů, organizaci školy i jejich vybavení. Z pedagogického hlediska se žáci se zrakovým postižením rozdělují do dvou skupin:

1. žáci s lehkou zrakovou vadou, kteří s pomocí optických pomůcek dokážou zvládat výuku na běžné základní škole
2. žáci s těžkou zrakovou vadou a nevidomí žáci, kteří obvykle dochází do základních škol pro zrakově postižené (Zacharová, 2013, s. 69).

Školy pro zrakově postižené mají jisté výhody, jako je potřebné vybavení na jednotlivé předměty, upravené prostředí – popisky v Braillově písmu u dveří, prostor pro manipulaci s bílou holí apod., a v neposlední řadě odbornost a způsobilost pedagogů pracovat se žáky se zrakovým postižením. Na těchto školách bývá také obvykle speciálně-pedagogické centrum, které je určeno pro žáky, rodiče i vyučující (Röderová, 2015, s. 106). Tyto školy ale mají i jistou nevýhodu, a to je izolovanost žáků se zrakovým postižením od intaktní společnosti. Mnoho svého času tak tráví pouze ve společnosti žáků s obdobnými handicap. Samozřejmě je to opět velmi individuální záležitost a každému žákovi vyhovuje něco jiného. Proto je potřeba zaměřit se při výběru školy čistě na potřeby a možnosti daného jedince (Ludíková et al., 2012, s. 68).

Na běžných školách, kde o přijetí žáka se zrakovým postižením rozhoduje ředitel, dochází k vypracování individuálního vzdělávací plánu, který se průběžně vyhodnocuje. I zde mají důležitou roli odborníci ze speciálně-pedagogických center, neboť škole, pedagogům, žákům i rodičům poskytuje různé rady, informace a instrukce, aby výuka a celý vzdělávací proces byl co nejoptimálnější (Röderová, 2015, s. 106-107). Společné vzdělávání má pro žáka se zrakovým postižením velký význam zejména v sociální oblasti. Měl by se klást důraz na vybírání vhodných metod práce, které jsou zaměřeny na sociální inkluzi ve třídě, rozvíjení samostatnosti a měly by být nabízeny stejné možnosti všem žákům bez rozdílu. Problém se může objevit ve chvíli, kdy škola není vhodně připravena na vzdělávání těchto žáků, ať se to týká vybavení, organizace nebo pedagogů. Bohužel se stává, že ani pedagogové nemají dostatečné informace o zrakovém postižení a často jednají na základě svých předsudků. Velkým pomocníkem pedagogů je „Katalog podpůrných opatření pro žáky s postižením zraku“, kde

naleznou užitečné informace a rady, jak upravit výuku a celkové podmínky pro edukaci žáka se zrakovým postižením. Právě pedagogové a další personál školy jsou určujícím faktorem vzdělávacího procesu, tudíž by měli mít jisté kompetence a znalosti pro to potřebné. Jedná se nejen o informovanost o zrakovém postižení obecně, ale také o konkrétních schopnostech žáka, možnostech využití zraku pro samostatný pohyb a samoobslužné činnosti. Nejlepším způsobem, jak takový přehled mohou získat je zkušenost a zážitek, tedy simulace zrakového postižení, které má jejich žák. Efektivita inkluzivního vzdělávání je důležitým bodem sociální inkluze jedince se zrakovým postižením v rámci jeho celoživotního procesu (Röderová, 2015, s. 66-69).

Velmi důležitá je předprofesní příprava žáků, která probíhá již na základní škole a je základním kamenem pro následnou profesní přípravu. Jedná se o sebepoznání a rozvíjení osobnosti a kompetencí. Je potřeba žáky informovat a učit o důležitosti celoživotního vzdělávání a zaměstnávání, neboť kvůli svému handicapu nemají reálné představy o pracovním uplatnění a možnostech zaměstnání. Po ukončení základní školy mohou nastoupit na střední školu, odborné nebo střední odborné učiliště, kde probíhá již zmíněná příprava profesní. Žáci se zde rozvíjí v oblasti sociální, personální, odborné i občanské a připravují se na budoucí povolání. Je třeba, aby znali všechna svá omezení, ale také možnosti, které s ohledem na svůj handicap mají. Měli by mít jisté odborné znalosti, přehled o kompenzačních pomůckách nebo různých zařízeních a organizacích, na které se mohou v případě potřeby obrátit. Skvělou příležitostí pro to, aby opravdu pochopili, jak funguje trh práce a co je v zaměstnání čeká, je praxe na nějakém reálném pracovišti, kde budou veškerá speciální opatření, která lidé se zrakovým postižením při výkonu práce potřebují. Ideálním cílem této přípravy je tedy samostatný jedinec, který je začleněn do společnosti a našel uplatnění na trhu práce (Röderová, 2015, s. 104-108).

Samozřejmě i lidé se zrakovým postižením mají možnost studovat na vysoké škole. V dnešní době již existuje mnoho pracovišť a center, které studentům i pedagogům pomáhají překonávat překážky, které se mohou během studia vyskytnout (Slowík, 2016, s. 67). Tato pracoviště se nacházejí na téměř všech univerzitních i vysokoškolských pracovištích. Může se jednat o úpravu studijních materiálů nebo uzpůsobení podmínek při zkouškách apod. (Bubeníčková, 2007). Příkladem je Asociace poskytovatelů služeb studentům se specifickými potřebami na vysokých školách, která byla založena v roce 2013. Jejím hlavním posláním je rozvíjet a zvyšovat kvalitu poskytovaných služeb, podporovat rovný přístup ke vzdělávání a

standard kvality poskytovaných služeb. Konkrétními službami je časová kompenzace, individuální výuka, osobní asistence, studijní asistence, zpracování studijní literatury atd. (AP3SP, ©2022).

3.2 Pracovní uplatnění

Obecně je zřejmé, že lidé se zdravotním postižením mají ztížené podmínky při hledání zaměstnání. U osob se zrakovým postižením je to však alarmující. Na trhu práce se jedná o nejhroženější skupinu. Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých ČR nechala provést několik výzkumů, zabývajících se touto problematikou. Výsledky výzkumu z roku 2001 ukázaly, že zrakové postižení nejvíce omezuje právě uplatnění na trhu práce (Bubeníčková, 2007).

Druhý výzkum z roku 2002 ukázal neblahý stav, kdy téměř 70 % osob se zrakovým postižením v produktivním věku je nezaměstnaných (Bubeníčková, 2007). Tato fakta dokazují, že je to značný problém, který se musí řešit. Dle WHO může být exkluze osob se zrakovým postižením z trhu práce způsobená tím, že nemají dostatečný přístup ke vzdělání, dostatek finančních prostředků, ale samozřejmě také hodně záleží na tom, jak zaměstnavatelé nahlíží na tuto skupinu lidí a jaké informace a představy o nich a jejich postižení mají. Často se stává, že si zaměstnavatelé myslí, že přizpůsobení pracovního prostředí pro tyto jedince by bylo příliš náročné a nákladné. Ani o jejich schopnostech nejsou dostatečně přesvědčeni a vlastně neví, co jsou a nejsou schopni vykonávat (Procházková, 2019). A právě proto, že neví, je pro ně snazší jim příležitost k zaměstnání neposkytnout. Bohužel i v případech, kdy je zaměstnavatel přesvědčen o schopnostech jedince se zrakovým postižením a ví, že jistou činnost by zvládl, jde samozřejmě také o efektivitu práce, která je hlavní příčinou nezaměstnanosti této skupiny osob (Bubeníčková, 2007). Tomuto tématu se věnoval také Pešák (In Bubeníčková, 2007), který shrnul tuto závažnou situaci následovně: „*Úroveň technických kompenzačních prostředků i edukací získaných dovedností pro kompenzaci zrakového handicapu ve většině případů stačí k přežití; je však nedostatečná pro vyrovnání se lidem vidícím, což ve velké míře znemožňuje nalezení zaměstnání a úspěšnost v něm v podmínkách konkurence na trhu práce.*“

Práce je velmi důležitým aspektem lidského života. Jedná se o výdělečnou činnost, kterou lidé vykonávají, aby mohli uspokojit své potřeby a zajistili si život na určité úrovni. Finance však nejsou jediným důvodem. Velmi důležité jsou také sociální aspekty, kdy se lidé díky práci lépe začleňují do společnosti, protože na osoby pracující a nepracující je přeci jenom

nahlíženo zcela jinak. Lidé díky práci mohou získat jisté uznání, pracují na seberealizaci, mají pocit, že jsou pro společnost užiteční (Procházková, 2019) a to si zaslouží každý z nás.

Existují jistá povolání, která byla považována za tradiční pro osoby se zrakovým postižením. Bohužel tím, jak se doba posouvá a rozvíjí se nové a lepší technologie, dochází i ke změnám v těchto povoláních. Jedním z nich je např. telefonista, což byla dříve čistě manuální práce, která ale byla nahrazena automatickými ústřednami, které již nejsou příliš vhodné pro tyto jedince. Dalšími povoláními, které jsou založeny na manuální práci a jsou tedy ideální pro osoby se zrakovým postižením jsou kartáčník, keramik nebo košíkář atd. (Bubeníčková, 2007).

Kromě rozvoje technologií je také značný problém v tom, že se na tyto pozice dostávají lidé bez postižení, roste tedy konkurence zdravých pracovníků, kteří mají mnohem větší možnosti a lidé se zrakovým postižením jsou v podstatě odsouváni do pozadí. Jsou tu samozřejmě také jedinci, kterým se podařilo vystudovat vysokou školu, a následně se obvykle věnují humanitním oborům, ale mnozí z nich se vydali spíše technickým a ekonomickým směrem (Bubeníčková, 2007).

Nezaměstnanost může znamenat jisté odloučení od životního stylu a kultury intaktní společnosti, což opět vede k sociální exkluzi. Otevřený trh práce není vlídný ke všem lidem bez rozdílu. Existují ale alternativní možnosti, kde i osoby se zrakovým postižením mohou snáze najít uplatnění. Samozřejmě je zapotřebí více se zaměřit na zaměstnatelnost a možnosti lidí s postižením na otevřeném trhu práce, ale zároveň i nadále podporovat jiné programy, jestliže prokazují sociálně inkluzivní kvality (Sirovátka, 2003, s. 101).

3.2.1 Chráněný trh práce

Jednou z možností pracovního začlenění osob se zrakovým postižením je chráněný trh práce. Chráněný trh práce je vytvořen zaměstnavatelem, který z celkového počtu zaměstnává více než 50 % osob s postižením. Zapotřebí je k tomu také písemné dohody od Úřadu práce, která se uzavírá po dobu 3 let. Tito zaměstnavatelé mají nárok na různé příspěvky, které jsou náhradou za vynaložené prostředky na mzdy, pojistné na sociální zabezpečení atd. (Úřad práce ČR, ©2022)

Díky tomu vzniká celá řada chráněných pracovních míst, která jsou určena zejména těm, kterým se dlouhodobě nedaří nalézt práci na volném trhu. Tato pracoviště jsou uzpůsobena

potřebám zaměstnanců, na druhou stranu je v nich poměrně malý výběr pracovního uplatnění a stejně tak i plat. Velkým pozitivem je ale seberealizace, navazování sociálních kontaktů a vztahů. Mnoho zaměstnavatelů chráněná pracovní místa nabízí, avšak ne vždy o nich mají dostatečné informace a celkový přehled (Finková, Růžičková, Stejskalová, 2010).

3.3 Bydlení

Lidé se zrakovým postižením mají vícero možností bydlení. Zaměříme se zejména na podporované a chráněné bydlení, které je samostatné, ale můžeme hovořit také o domovech určených lidem se zrakovým postižením, ústavech sociální péče atd.

3.3.1 Podpora samostatného bydlení

Podpora samostatného bydlení je terénní služba, která je poskytována osobám se zdravotním postižením, chronickým onemocněním nebo duševním onemocněním, jejichž soběstačnost je právě z těchto důvodů snížena. Činnostmi této služby je

- pomoc při zajištění chodu domácnosti, ať už se jedná o úklid, nákup, učení se jistým návykům nebo hospodaření s penězi
- výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti – podpora při výchově dětí, upevňování vztahů v rodině, v partnerském vztahu, podpora při vstupu do pracovního procesu
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím prostřednictvím doprovázení do školy, práce, k lékaři, na volnočasové aktivity, ale také podpory při začleňování se do společnosti a využívání běžných služeb
- sociálně terapeutické činnosti, které rozvíjí schopnosti a vedou k lepší integraci osob
- pomoc při uplatňování práv (MPSV, ©2015).

3.3.2 Chráněné bydlení

Chráněné bydlení je pobytová služba, která je zaměřena na stejnou cílovou skupinu jako je tomu u podpory samostatného bydlení. V tomto případě je možné bydlení jak individuální, tak skupinové (MPSV, ©2020). V České republice není mnoho zařízení, která by tyto služby poskytovala osobám se zrakovým postižením. Jedno z nich ale nabízí již od roku 1996 Charita Opava a jedná se o Dům sv. Cyrila a Metoděje. Tato služba je určena lidem ve věku 18-80 let,

jejichž nepříznivá sociální situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby. Jejím hlavním posláním je vést a podporovat osoby se zrakovým postižením v návycích a dovednostech, které vedou k jejich samostatnému bydlení. Těmito dovednostmi může být samostatná péče o svou osobu, domácnost, finance, umění komunikace a zkrátka žití dle vlastních představ (CharitaOpava, ©2018).

3.4 Kultura

Na kulturu můžeme nahlížet z vícero pohledů. Rozhodně lze říci, že kultura je jednou z nejdůležitějších oblastí, která ovlivňuje kvalitu života. Jedná se o reakci na duchovní a kreativní složku osobnosti jedince, jenž uspokojuje jeho potřebu seberealizace (Jesenský, 2000, s. 161).

Další pohled představuje Giddens (1999, s. 32), jenž uvádí, že *„bez společnosti nemůže existovat žádná kultura. Platí to ale i naopak: žádná společnost nemůže existovat bez kultury. Bez kultury bychom nebyli lidmi, alespoň ne v tom smyslu, v němž toto slovo obvykle chápeme. Neměli bychom žádný jazyk, jímž bychom se mohli vyjadřovat, a žádný pocit sebeuvědomění; naše schopnost přemýšlet nebo uvažovat by byla výrazně omezena.“*

I osoby se zrakovým postižením mají svou vlastní kulturu, která se označuje jako tyflokultura. Turay (In Jesenský, 2003, s. 31-44) uvádí, že tyflokultura je součástí majoritní kultury společnosti, ale má svá specifika, která jsou společná pro osoby se zrakovým postižením. Do tyflokultury se může zařadit: Braillovo písmo, psaní a grafické zobrazování, vnímání hudby a různá specifika v oblasti sociálních, zdravotních a vzdělávacích služeb. Pro zrakově postižené osoby je nezbytná řeč, která pro ně má kromě komunikační a kognitivní funkce i kompenzační charakter. Ten se projevuje tím, že pokud postižený jedinec nějakou věc nevidí, může mu ji druhá osoba slovně popsat. V neposlední řadě řeč zmenšuje sociální izolovanost zrakově postiženého člověka. Proto zrakově postižení lidé přikládají řeči daleko větší význam než majoritní společnost, a tak je řeč jednou z hlavních složek tyflokultury (Jesenský, 2003, s. 31-44).

Dalším velice důležitým komunikačním nástrojem je haptika, tedy hmatové vnímání. Po zraku je tento smysl druhým nejcitlivějším a osobám se zrakovým postižením přináší informační a rozlišovací schopnosti. Již od roku 1995 se každoročně koná festival „Dny umění nevidomých na Moravě“, kde se setkávají profesionální umělci z řad osob nevidomých a slabozrakých. Součástí jsou různé výstavy, hudební vystoupení nebo slovesně dramatická

vystoupení. Cílem toho festivalu je ukázat široké veřejnosti, že i osoby se zrakovým postižením jsou nedílnou součástí společnosti a jejich postižení je pouze určitou překážkou, která se dá překonat (SONS, ©2012-2022).

Tato kapitola nám ukázala, jak důležitá je socializace. Pro osobu se zrakovým postižením může být každý přechod do nového prostředí poměrně náročný a stejně tak hledání a utváření sociálních vztahů. Jedním z ideálního prostředí je dozejista škola, což je také důvod, proč se v dnešní době upřednostňuje inkluzivní vzdělávání. Při výběru školy by ale rodiče vždy měly brát v potaz potřeby a schopnosti svého dítěte a stejně tak je potřeba uvažovat i při následné volbě povolání. Důležitým krokem vpřed je fakt, že v dnešní době mají osoby se zrakovým postižením mnohem více možností pracovního uplatnění, než tomu bylo dříve. Existuje také několik variant uzpůsobeného bydlení, které mohou využít. V neposlední řadě je tu kultura, která je pro zajištění určité úrovně kvality života také velmi podstatná, a kromě možných kulturních příležitostí nám závěr této kapitoly představil tyflokulturu.

4 Organizace pomáhající osobám se ztrátou zraku

V České republice existuje mnoho organizací, které pomáhají osobám se zrakovým postižením v jejich nelehké situaci. V této kapitole se tedy zaměřím na představení několika z nich.

4.1 Střediska rané péče

Střediska rané péče byla od roku 1997 do účinnosti zákona 108/2006 Sb. zřizována Společností pro ranou péči (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 67). Jejich hlavním posláním je poskytování pomoci rodinám, do kterých se narodí dítě, jehož stav je ohrožen nepřiznivým zdravotním stavem, nebo má zdravotní postižení (Společnost pro ranou péči, ©2022). Hradilková (In Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 68) popisuje ranou péči jako *„soustavu služeb a programů poskytovaných dětem ohroženým v sociálním, biologickém a psychickém vývoji, dětem se zdravotním postižením a jejich rodinám s cílem předcházet postižení, eliminovat nebo zmírnit jeho důsledky a poskytnout rodině, dítěti i společnosti předpoklady sociální integrace.“*

Jedná se o ambulantní, ale především i terénní službu, kterou může rodina využít do 7 let věku dítěte. Právě přirozené prostředí a láskyplný vztah mezi dítětem a rodičem má pro správný vývoj velký vliv. Pracovník, který do rodiny dojíždí, poskytuje rodičům konzultace, které probíhají v rozmezí 1-3 měsíců. Předává jim různé informace např. ohledně dávek, kontakty pro využití dalších služeb, vhodnou literaturu a videomateriály, doprovází na úřady. Při té příležitosti může dojít také k zapůjčení pomůcek a hraček vhodných pro podporu vývoje dítěte (Společnost pro ranou péči, ©2022). Jedním z hlavních cílů středisek rané péče je pomoc při vstupu dítěte do vzdělávacích institucí a tím podpořit integraci dítěte do intaktní společnosti (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 70). Veškeré služby rané péče jsou poskytovány zdarma na základě zjištěných individuálních potřeb rodiny (Společnost pro ranou péči, ©2022).

4.2 Speciálně pedagogická centra pro zrakově postižené

Speciálně pedagogická centra pro zrakově postižené jsou v podstatě pokračovatelem rané péče. Poskytují služby dětem, kterým již započalo školní vzdělávání, jejich rodičům i pedagogům. Mezi tyto služby patří např. zjištění připravenosti dítěte na povinnou školní docházku, zpracování podkladů pro návrh individuálního vzdělávacího plánu, podpora při

integraci, poradenství atd. Obvykle zde pracují dva speciální pedagogové, psycholog a sociální pracovník. V případě potřeby je možné zapojení dalších odborníků (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 70-71).

4.3 Sjedená organizace nevidomých a slabozrakých ČR

Sjedená organizace nevidomých a slabozrakých ČR je nezisková organizace, která vznikla v roce 1996, a to spojením dvou občanských sdružení – České unie nevidomých a slabozrakých a Společnosti nevidomých a slabozrakých v ČR (SONS, ©2012-2021).

V dnešní době tato organizace působí po celé republice, své pobočky má ve většině okresů a sdružuje kolem 10 000 členů. Její motto zní: „*Nejsme organizace, která za nevidomé rozhoduje a jedná; jsme nevidomí občané, kteří rozhodují a jednají sami za sebe*“ (SONS, ©2012-2021). Samotná organizace se snaží vyhledat a kontaktovat osoby se zrakovým postižením, včetně osob, které se nachází v náročné fázi po ztrátě zraku. Jejím posláním je sdružovat tyto osoby, ale také napomáhat jim prostřednictvím poskytovaných sociálních služeb k většímu začlenění do společnosti. Mezi jejich nabízené sociální služby patří např:

- poradenství o možnostech kompenzace handicapu
- poradenství při výběru kompenzačních pomůcek a zacházení s nimi
- výcvik vodicích psů
- osobní asistence
- procvičování dovedností a mnoho dalších

Sjedená organizace nevidomých a slabozrakých ČR založila mnoho obecně prospěšných společností, mezi něž patří Tyfloservis a TyfloCentra (SONS, ©2012-2021).

4.4 Tyfloservis

Tyfloservis, o.p.s. byl založen v roce 2000. V České republice funguje 13 středisek, které klientům poskytují ambulantní i terénní služby. Jsou určeny osobám starším 15 let, ať už mají zrakový handicap od narození nebo ho získali až v průběhu života. Jejich snahou je pomoci těmto lidem v mnoha směrech, s cílem co nejvíce samostatného žití. Tyfloservis tedy nabízí zdravotně-edukační služby, mezi něž patří zejména podpora při učení se akceptovat daný handicap, rehabilitace zraku, poradenství v různých oblastech, týkajících se např. kompenzace zraku nebo také úpravy a odstranění architektonických bariér. Právě úprava prostředí je pro

samostatnost těchto osob velice důležitá. Je potřeba zajistit nejen jejich bezpečnost, ale také jisté pohodlí a komfort. Nabízí také sociální rehabilitaci, při které může dojít k nácviku pohybu v prostoru – s bílou holí nebo vodicím psem, ale také po eskalátorech, při přecházení vozovky, jízdě MHD atd. Dalšími možnostmi je nácvik psaní na počítači, nácvik vlastnoručního podpisu, čtení a psaní Braillova písma, sociální poradenství, informační servis a zprostředkování služeb, a v neposlední řadě kurz sebeobsluhy. Je důležité nacvičovat dovednosti jako je praní, vaření, celkový úklid domácnosti, péče o děti atd. Právě i z těchto důvodů je někdy zapotřebí upravit domácnost pro snazší manipulaci, větší bezpečnost a samostatnost (Tyfloservis, ©2020).

Součástí projektu Tyfloservis je také zapojení rodiny, která může mít při rehabilitaci velký vliv. Je zásadní rodinu seznámit s danou problematikou, aby mohla být osobě se zrakovým postižením oporou a věděla si rady i v nastalých neočekávaných situacích. Důležitou roli hraje samozřejmě také jistá osvěta a předávání informací veřejnosti (Tyfloservis, ©2020).

4.5 TyfloCentrum

V České republice existuje několik TyfloCenter. Každé z nich se nachází v jiném kraji a je zcela samostatné, tedy nemají společné vedení. První z nich vznikaly mezi lety 2000 až 2003 a v současné době je jich celkem 12. Základem je vyhledávání klientů, kterým je následně poskytováno různé poradenství ohledně kompenzace zrakové vady, sociálně právní nebo pracovně právní. Nabízí také asistenční služby, rozvíjejí dovednosti již získané rehabilitací, podporují zapojení osob se zrakovým postižením do volnočasových aktivit atd. (TyfloCentrum, ©2002-2015).

Tato kapitola nám představila několik organizací, které pomáhají osobám se zrakovým postižením v nejrůznějších životních situacích a oblastech, s cílem jejich osamostatnění a začlenění do společnosti.

5 Metodologie

Nad výběrem tématu své diplomové práce jsem poměrně dlouho přemýšlela. Již ve své bakalářské práci jsem psala o handicapu a rozhodla jsem se této problematice držet. Věděla jsem, že bych se chtěla zaměřit na začlenění osob s nějakým postižením do společnosti, avšak nevěděla jsem jakou cílovou skupinu zvolit. Konzultovala jsem proto se svou vedoucí práce a nakonec jsem se rozhodla pro osoby se zrakovým postižením.

V následujících kapitolách tedy představím, jak celý výzkum probíhal, vymezím jeho cíl a výzkumné otázky, popíši užitou metodu sběru dat atd.

5.1 Kvalitativní výzkum

Pro svou práci jsem zvolila kvalitativní výzkum. Jedním z důvodů je fakt, že s ním mám zkušenosti již ze studia bakalářského programu, kdy jsem spolupracovala na kvalitativních aplikovaných výzkumech a následně jsem ho volila i pro svou bakalářskou práci. Pravdou je, že jsem z počátku uvažovala nad kvantitativním výzkumem, abych si vyzkoušela něco nového, ale s ohledem na téma, které jsem pro tuto práci zvolila je samozřejmě vhodnější výzkum kvalitativní. Cílem nebylo získat nějaká čísla a statistiky, ale proniknout do života osob se zrakovým handicapem, dozvědět se co nejvíce reálných informací, což by prostřednictvím kvantitativního výzkumu nebylo zcela možné (Hendl, 2016, s. 49-50).

5.2 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cílem výzkumu bylo zjistit, na jaké úrovni je začlenění osob se zrakovou vadou do společnosti. Jaké mají zkušenosti se vzdáváním, bydlením, pracovním uplatněním, předsudky atd.

Výzkumné otázky tedy zní:

VO1: *Jak osoby se zrakovým postižením vnímají své začlenění do intaktní společnosti a jak je společnost přijímá?*

VO2: *Co považují osoby se zrakovým postižením za největší úskalí v začlenění do intaktní společnosti?*

5.3 Strategie výzkumu a užitá metoda

Jak jsem již zmínila, rozhodla jsem se pro kvalitativní výzkum a jako metodu jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor, který byl doplněn pozorováním. Vymezila jsem si několik témat, o kterých jsem chtěla, aby se dotazovaný informant zmínil, ale zároveň jsem každému z nich ponechala dost prostoru na to, aby sám vyjádřil, co chtěl a potřeboval, čímž jsou vlastně rozhovory zajímavější a nabitě rozmanitými informacemi.

5.4 Výběr vzorku

Výběr dotazovaných pro mě byl poměrně náročný. Původně jsem zamýšlela oslovit nějakou organizaci, která s osobami se zrakovou vadou pracuje, s domněním, že mi nějakého informanta doporučí. Shodou okolností k nám v rámci předmětu Andragogika přišlo několik externistů, mezi nimiž byla také paní Mgr. Dana Stoklasová - ředitelka TyfloCentra Pardubice, o. p. s. Využila jsem tedy příležitosti a obrátila se na ni s prosbou ohledně získání informantů pro mou diplomovou práci. Bohužel mi bylo sděleno, že tyto organizace již kontakty na své klienty neposkytují, protože zájemců o rozhovor, vyplnění dotazníku atd. je příliš mnoho a jejich klienti by tím byli zahlceni. Na jednu stranu to samozřejmě chápu, ale v tu chvíli jsem se ocitla v situaci, kdy jsem si říkala: Jak tedy najdu dostatek informantů, když tento způsob selhal? Přemýšlela jsem nad tím poměrně dlouho, až mě napadlo, že bych mohla využít sociálních sítí, které jsou v dnešní době velmi rozšířené. Konkrétně jsem využila síly Facebooku, kde jsem objevila skupinu s názvem Nevidomí a slabozrací bez cenzury. Po prohlédnutí této skupiny jsem zjistila, že už přede mnou několik studentů tento způsob výběru informantů také vyzkoušelo, a proto jsem neváhala a do skupiny napsala. Představila jsem se, popsala své studium, téma své práce, metodu sběru dat a vyzvala případné zájemce, aby mě kontaktovali. Během pár dnů se mi ozvalo několik osob, které byly ochotny poskytnout mi rozhovor. Prvním šesti z nich jsem poděkovala s tím, že jejich nabídky ráda využiji a ostatní jsem bohužel musela z důvodu naplněné kapacity odmítnout. V průběhu se situace trochu zkomplikovala, neboť jedna informantka nereagovala na mé zprávy, a proto jsem místo ní musela vybrat jinou ženu. Nakonec se mi tedy podařilo vyhledat 6 dotazovaných informantů – 3 ženy a 3 muže.

5.5 Sběr dat

Nejen výběr vzorku byl pro mě oříšek. Stejně tak tomu bylo i se samotným sběrem dat. Poté, co jsem byla se všemi vybranými informanty v kontaktu, řešili jsme konkrétní způsob, jak rozhovory provedeme. Vzhledem k tomu, že jsou informanti z různých koutů České republiky, jako nejjednodušší řešení se zdál být online rozhovor. Zprvu jsem přemýšlela, zda je to vhodné, ale poté jsem si řekla, že ano. Naprosto. Díky tomu jsem měla možnost získat informace o různých organizacích, protože v každém městě je nabídka samozřejmě jiná, lidé jsou jiní a já jsem tak měla mnohem větší záběr. S každým z nich jsem si tedy domluvila online schůzku přes messenger, protože tuto aplikaci využívají a vědí, co a jak funguje. Aby mohlo být součástí také pozorování, poprosila jsem dotazované informanty o zapnutí kamery, s čímž všichni souhlasili. Měla jsem tak možnost nahlédnout do jejich domácností a bylo zajímavé sledovat, jak v nich fungují. U dvou informantů se mi dokonce stalo, že jsem je po zapnutí kamery musela požádat o rozsvícení světel, protože si neuvědomili, že je to potřeba k tomu, abych já je viděla. Jinak vše probíhalo bez nějakých technických problémů. Dotazovaní informanti byli velice komunikativní, snažili se mi poskytnout veškeré potřebné informace a nebáli se hovořit o osobních záležitostech.

Data jsem sbírala v průběhu února a března roku 2022 a jak již bylo zmíněno, informanty byly 3 ženy a 3 muži.

5.6 Etika výzkumu

Při provádění výzkumu a sběru dat jsem dodržovala veškerá etická pravidla. Své dotazované informanty jsem na počátku seznámila s tématem své práce a s jejím cílem. Před samotným zahájením rozhovoru jsem všechny požádala o svolení k pořízení nahrávky, s čímž souhlasili. Ujistila jsem je, že vše bude anonymní a jejich jména budou vyměněna za fiktivní. Samozřejmě jsem jim také sdělila, že do rozhovoru mohou kdykoliv a jakkoliv zasáhnout, protože jsem chtěla, aby jim byl, pokud možno, co nejpříjemnější.

5.7 Analýza dat

Poté, co jsem rozhovory provedla, přepsala jsem je a začala zpracovávat veškerá data a informace, které jsem získala. Následovalo tedy kódování, při kterém jsem vytvořila několik kategorií, z nichž následně vzniklo osm kapitol s několika podkapitolami. V první z nich se zabývám samotným handicapem a omezeními, která daný handicap přináší. Druhá kapitola

popisuje různé kompenzační pomůcky, které dotazovaní informanti využívají, které jim vyhovují, případně nevyhovují a také zde nalezneme upozornění na určité nedostatky. Třetí kapitola je zaměřena na zkušenosti a zážitky v oblasti vzdělávání, které jsou ve většině případech pozitivní, avšak pár negativních se také objevilo. Čtvrtá kapitola popisuje pracovní uplatnění, které je velice různorodé. Pátá kapitola je zaměřena na bydlení informantů, které předčilo má očekávání a ukázalo, jak samostatní dokážou být. V šesté kapitole se zabývám kulturními příležitostmi, které informanti využívají, ale i v tomto případě bohužel nalezneme jisté nedostatky. Sedmá kapitola představuje pomáhající organizace, jejichž služby informanti využívají. A osmá, tedy poslední kapitola, popisuje zkušenosti informantů ve spojení s intaktní společností a upozorňuje na hlavní překážky v jejich začlenění.

5.8 Představení dotazovaných informantů

Informant č. 1 – Sandra

Prvním informantem je paní Sandra (25 let). V současné době je studentkou vysoké školy a žije spolu se svým manželem, který je hluchoslepý. Její postižení je dáno geneticky a jedná se o degeneraci sítnice a očních nervů. Paní Sandra je tedy nevidomá, nicméně má alespoň do určité míry zachován světlocit.

Informant č. 2 – Monika

Druhým informantem je paní Monika (36 let). Po narození byla několik týdnů v inkubátoru, který zapříčinil její nevidomost. Má zachován světlocit, nicméně trpí také vadou sluchu. Na jednom uchu má ztrátu sluchu 15 % a na druhém uchu 25 %. Žije spolu se svým manželem, který je také nevidomý a společně vychovávají své dvě děti.

Informant č. 3 – Michal

Třetím informantem je pan Michal (37 let). I on byl po narození umístěn do inkubátoru, což vedlo k nevidomosti. V současné době žije sám v pronajatém bytě, kam ho jezdí navštěvovat jeho přítelkyně, jež je také nevidomá.

Informant č. 4 – Jan

Čtvrtým informantem je pan Jan (40 let). Příčinou jeho nevidomosti je také inkubátor a jako jediný zmínil, že se jedná o retinopatii nedonošených. Pan Jan žije v bytě, má dva syny (11 a 15 let) a v současné době také novou přítelkyni.

Informant č. 5 – Ema

Pátým informantem je paní Ema (50 let). Jako jediná z mých informantů stále vidí, ale postupem času se její zrak zhoršuje. Její diagnóza se nazývá pigmentová degenerace sítnice. Existují dvě formy této choroby, kdy se zrak může horšit ze středu do periferie, nebo naopak z periferie do středu, což je případ paní Emy. Žije sama v bytě, kde jí donedávna dělala společnost její vodící fenka Sabinka, jež bohužel zemřela. Momentálně tedy paní Ema usiluje o získání nového vodícího pejska.

Informant č. 6 – Jaroslav

Šestým informantem je pan Jaroslav (35 let). Narodil se již ve 26. týdnu těhotenství a následně strávil dlouhou dobu v inkubátoru, díky čemuž i u něj došlo k nevidomosti. Velkým pomocníkem v životě pana Jaroslava je jeho vodící pejsek. V současné době se spolu se svou ženou těší z nové životní kapitoly, neboť očekávají miminko.

6 Výsledky výzkumného šetření a jejich interpretace

6.1 Handicap

V této kapitole popíšeme, jaké jsou diagnózy informantů, a co považují za největší omezení způsobená jejich handicapem.

Většina z informantů je nevidomá, až na paní Emu, která trpí pigmentovou degenerací sítnice. Jedná se o odumírání buněk, kdy se na sítnici vytvářejí pigmentové skvrny a dochází tak k postupné ztrátě zraku. Dle slov paní Emy existují dvě formy této nemoci – ztráta zraku od středu do periferie, anebo z periferie do středu. Ona sama trpí druhou variantou. Diagnózu jí stanovili v jejích 24 letech, když šla na kontrolu kvůli řidičskému průkazu. Prošla různými vyšetřeními a závěrem bylo, že řidičský průkaz nikdy nedostane, protože by byla nebezpečná sobě i ostatním. V té době měla zhruba 20 stupňů vidění. První známky problému zaregistrovala již v dětství, kdy se u ní začala projevovat šeroslepost. *„Pamatuju, když mě bylo 7 let, že jsme byli v Čechách na jedné chatě a ségra mi říká: je dívej, tam jdou tři ježci. A já jsem je vůbec neviděla. A samozřejmě to bylo jenom taková malá forma šerosleposti, teďka mě už prakticky nestačí skoro ani lampy.“* K šerosleposti se přidala také světloplachost a momentálně má paní Ema zhruba 5 stupňů vidění. Bohužel se nemoc značně rozvíjí a postupem času bude zcela nevidomá.

Určitou výjimkou je také paní Sandra, která je nevidomá již od samotného narození. Jedná se o genetickou vadu, která spočívá v porušené sítnici a očních nervech, přičemž vidí světlo a tmu.

Ostatní informanti se narodili předčasně a utrpěli retinopatií nedonošených, když byli umístěni do inkubátoru. Pan Jaroslav popisuje tuto situaci následovně: *„Takže kyslíkem koncentrovaný hm vlastně nekoncentrovaný kyslík prakticky vypouštěli do mě... A tím pádem mi spálili vlastně sítnici, že oči se vyvíjejí jakoby později než hm ostatní vlastně smysly.“*

Poslední výjimku v tomto případě zastává paní Monika, která má kromě postižení zrakového také sluchové. Na jednom uchu má ztrátu sluchu 15 % a na druhém 25 %. Sama ale říká, že ztráta zraku pro ni není nikterak tragická, a naopak je velice vděčná, že jí alespoň částečně funguje sluch. *„Já si říkám, ty jo, já nevidím a slyším trochu blbě, no dobře, ale aspoň prostě člověk jako náč jako může fungovat. Jako on, on funguje, i když jako neslyší, že jako,*

jako já si to nedovedu představit jako, já myslím, že ten zrak je jakoby menší zlo než sluch třeba, ztráta.

6.1.1 Omezení způsobená handicapem

Handicap s sebou také přináší celou řadu omezení v různých životních oblastech a etapách. Paní Sandra vnímá největší omezení v orientaci a samostatném pohybu. Každou cestu si musí dopředu plánovat, protože jí není příjemné jít někam sama, kde to nezná a ptát se v případě potřeby kolemjdoucích na cestu. Problém jí dělají také nové překážky v již známé trase např. lešení nebo výluka dopravních prostředků. *„Když je výluka, tak musíte řešit co teď, kde mě ta tramvaj vlastně vyhodila. Jednou se mi stalo, že mě vyhodila 20 metrů od zastávky původní, ale já jsem nevěděla 20 metrů kterým směrem že jo. A tím pádem jsem jako se nemohla napojit na trasu, no.“* Je proto ráda, že se neustále vyvíjejí nové technologie a navigační aplikace, které tento problém alespoň částečně usnadňují.

Pan Michal je přesným opakem paní Sandry. Ačkoliv i pro něj představuje zrakové postižení omezení zejména ve volném pohybu, nemá problém jít na místa, která nezná. *„Ale zase já jsem taková jakoby držka, že já když tam jako úplně netrefím, tak já tam prostě stejně jdu, ale zeptám se těch jedinců, těch lidí: Prosím vás, potřebuju tam nějak dovést nebo něco, nebo potřebuju třeba nevím, hm. Já tam prostě jdu, protože to je jako výzva.“*

Problém s orientací má také paní Ema. Způsobují ho především pohyblivé překážky, jako jsou malé děti nebo psi, na které zkrátka nevidí. Největším životním omezením je ale rozhodnutí nemít děti, neboť je její nemoc genetická a nechtěla riskovat, že by ji získalo i její dítě.

Pan Jaroslav se spolu se zbývajícími informanty jednoznačně shodl na nemohoucnosti řídit auto. Paní Moniku mrzí především to, že nemůže jen tak nasednout do auta a jet spolu s dětmi na dovolenou. Nejde jenom o dopravu, ale také nějaký doprovod, který by po dobu dovolené potřebovali. Tuto službu by si ale museli sami zaplatit, a proto se paní Monika velice těší na dobu, kdy děti budou starší a všechno tak bude snazší.

Pan Jan upozorňuje zejména na časovou náročnost. *„...samozřejmě než třeba, hm někam člověk dojde, tak to chvíli dýl trvá že, než normálně vidícímu člověku. Jsem zaspal do práce, prostě jsem byl unavenej a, a zaspal jsem, a tak jsem musel prostě fakt, hm, protože už to bylo*

docela fakt pozdě a už bych nestihl ani druhé vlaky, tak prostě jsem to nemohl vyřešit právě tím autem no.“

6.2 Kompenzační pomůcky

Tato kapitola bude věnována kompenzačním pomůckám, jež moji informanti využívají. Na začátek je nutno říci, že s rozvojem moderních technologií se rozvíjí právě i kompenzační pomůcky, kterých v dnešní době existuje opravdu mnoho.

Nejméně jich zatím využívá paní Ema, která ještě má určité zbytky zraku. Nejdůležitější je pro ni vodící pes, který jí bohužel nedávno zemřel, nicméně má v plánu pořídit si nového. Získání vodícího psa však není pouze administrativní záležitostí. Žadatel musí absolvovat tzv. orientační kurz, na kterém se poslepu učí chodit různými trasami. Spolu se psem využívá také signalizační hůl, aby své okolí upozornila na svou zrakovou vadu. Momentálně začíná využívat také klasickou bílou hůl, aby si na ni postupně navykla. Uvědomuje si, že se její zrak zhoršuje a časem bude kompenzačních pomůcek potřebovat více.

Vodícího psa má také pan Jaroslav, který je ale dle svých slov „trošku punk“. Pes má samozřejmě speciální postroj, který mu dává najevo, že je v tu chvíli psem vodícím. Když je pouze na vodítku, je to pes svobodný a neočekává se od něj vodění. „*Já se strašně hodně pohybuju jako hm, tady, kde, kde bydlím, vlastně to prostředí znám až tak, že třeba do práce jdu s vodítkem jenom se psem. Ale to to vůbec tam nějak nereflktujete, protože to je špatně.*“ Stejně jako paní Ema i pan Jaroslav využívá spolu se psem signalizační hůl, orientační pouze výjimečně. Běžnou součástí jeho života je telefon a notebook s hlasovým výstupem a velkým pomocníkem je také Sunu Band. Jedná se o náramek, který dává znamení o překážkách v cestě.

I paní Monika měla dříve vodícího psa, ale po jeho smrti již nemá v plánu pořizovat si dalšího. „*... ta ztráta byla bolestivá a jako teď fakt necejtím se na to mít dalšího a hlavně já mám dvě děti, takže se dá říct, že mě voděj oni.*“ Samozřejmě ale využívá také bílou hůl, občas diktafon a hlavní zastoupení má u ní značka Apple. Ať už se jedná o iPhone, iMac nebo MacBook. Tato zařízení v sobě mají tzv. voiceover, tedy hlasový výstup, takže k nim již nejsou potřebné další pomůcky.

Zařízení od Applu, konkrétně iPhone a Apple Watch využívá také pan Jan. Zejména hodinky pro něj mají veliký přínos, protože díky nim nemusí kontrolovat telefon a je to tak

snazší. Další pomůckou je Braillovský řádek, který nejčastěji používá ve spojení s iPhone pro čtení knih, a v neposlední řadě také VPN vysílačka.

Bílou hůl, iPhone a VPN vysílačku využívá také pan Michal. Kromě toho zmínil např. aplikaci Lazarillo, což je navigace určená nevidomým osobám. *„Podle mě teda není pro nevidomé, ale nevadí. V rámci možností ji využívám prostě. Člověk se ji musí naučit používat, jak držet telefon, abych věděl, že to je, že třeba vám to říká – objekt před váma, za váma, že jo a prostě... Ale jinak tak jako v pohodě. Já jdu jako, ale je to o zvyku asi, ale používám to minimálně, nebo v rámci možností, jak jako, ne často jakoby no. Jenom jo, abych věděl, co třeba v okolí je, to mi tam vlastně taky načetlo, když tam dám prozkoumat, tak mi to řekne i kde co je třeba no, no.“*

Zřejmě nejvíce kompenzačních pomůcek má k dispozici paní Sandra. Z již zmíněných je to samozřejmě bílá hůl, počítač s hlasovým výstupem, Braillovský řádek, diktafon a VPN vysílačka. Ta bohužel ne vždy funguje tak, jak by měla. *„Vám to může říct někdy třeba informace o některých budovách, hlavně teda veřejné, hm, veřejné nějaké instituce, pošta třeba, hm, je tam nějaká naváděcí informace. Jednou jsem teda to zkusila a nedošla jsem podle toho, protože mi to jaksi zapomělo říct, že tam jsou ještě jedny dveře, takže jsem se dostala někde pro personál, takže jako otázka zase kdo to dělal a jak to funguje.“* Problém může nastat také v metru, kdy právě VPN vysílačka dá jeho řidiči znamení, že má otevřít dveře. Ty by následně měly být otevírány na každé zastávce, aby nevidomý mohl kdykoliv vystoupit, ale samozřejmě se stává, že na to řidič zkrátka zapomene. V tomto případě už se tedy jedná o lidský faktor, nikoliv samotnou vysílačku, ale samozřejmě je to pro nevidomou osobu nepřijemnost. Na rozdíl od ostatních paní Sandra používá klasický tlačítkový telefon, který je pro ni na volání a posílání SMS zpráv nejjednodušší. Co se orientace týče, chybí jí kvalitní navigační aplikace, nicméně do budoucna zvažuje koupi chytrého telefonu, který by samozřejmě tuto aplikaci mít mohl. Zmínila také pro mě doposud pomůcku neznámou, a tou je Colorino. Jedná se o přístroj, který po přiložení např. ke kusu oblečení dokáže identifikovat jeho barvu. *„Ale je to strašně nepřesné, řekne vám to jenom asi tak centimetr. Takže když máte třeba vzorečkovaté oblečení, tak moc nepochodíte.“* Mimo jiné používá také Pichtův stroj a Pražskou tabulku.

6.3 Vzdělání

V této kapitole se zaměřím na vzdělání jednotlivých informantů. Na jejich možnosti a zkušenosti, ať už pozitivní či negativní. Samozřejmě je nutno brát ohledy na to, že někteří z nich studovali před mnoha lety a v současné době může být situace poněkud odlišná.

V případě paní Emy nebylo vzdělání nikterak uzpůsobeno jejím problémům, protože jak už bylo řečeno, pigmentová degenerace sítnice jí byla diagnostikována až ve 24 letech. Po dobu studia se u ní řešila pouze dioptrická vada, takže docházela do běžné mateřské, základní i střední odborné školy, kde vystudovala obor Gumař-plastikář, a po dokončení školy se ještě rozhodla absolvovat masérský kurz.

Pan Jaroslav je jediný, u koho probíhala integrace již od mateřské školy a pokračovala i v dalších letech. Velikou zásluhu na tom mají jeho rodiče, zejména maminka, jakožto učitelka v mateřské škole, která přislíbila, že bude do školky po nějaký čas docházet s ním, aby všichni měli možnost si na novou situaci přivyknout. Netrvalo dlouho a její přítomnost již nebyla nutná. Nástup do základní školy byl poněkud dramatičtější, protože mnoho lidí bylo přesvědčeno, že by se pan Jaroslav měl lépe ve škole pro zrakově handicapované, respektive se jim to zdálo jako nejjednodušší řešení. Nakonec pan ředitel základní školy souhlasil, a dokonce našel paní učitelku, která byla ochotná absolvovat různé kurzy a školení, aby věděla, jak s panem Jaroslavem pracovat. Dobrovolně se naučila Braillovo písmo, což je zkrátka obdivuhodný přístup. Panu Jaroslavovi šlo učení natolik dobře, že se rozhodl zkusit přijímací zkoušky na osmileté gymnázium. Realizace byla poněkud náročnější, protože na to dané gymnázium nebylo připravené, ale nakonec se to celé podařilo zorganizovat. Pan Jaroslav měl na pomoc svou paní učitelku z běžné základní školy, která mu slovní zadání přepisovala Braillovým písmem, on to vypracoval a následně se to přepsalo zpět, aby mohlo dojít k vyhodnocení. Nikdo úplně nepočítal s tím, že pan Jaroslav uspěje, a o to větší překvapení bylo, když se umístil na osmém místě. Bohužel gymnázium nebylo schopné tak rychle zareagovat a uzpůsobit výuku, aby pan Jaroslav mohl nastoupit. Pan ředitel se mu omluvil a přislíbil, že když bude zájem pana Jaroslava přetrvávat, může se znovu přihlásit po ukončení základní školy a již nebude muset absolvovat přijímací řízení. Pan Jaroslav s tímto návrhem souhlasil a zůstal tedy ve své původní škole, kde měl od šesté třídy k dispozici osobní asistentku. Situace se bohužel vyvrtila jinak než bylo přislíbeno, a pan Jaroslav musel v deváté třídě znovu absolvovat přijímací řízení na gymnázium. I tentokrát se zadařilo a spolu s ním přešla také jeho osobní asistentka. Studium probíhalo bez větších problémů a pan Jaroslav odmaturoval. Poté samozřejmě uvažoval, co

bude dál a rozhodl se pro studium práva. Podal tři přihlášky - do Olomouce, Prahy a Brna a jako pojistku ještě do Ostravy na učitelství. Brno bylo jeho hlavním centrem zájmu, a proto tam docházel na přípravné kurzy. Velice zajímavá je rozdílnost připravenosti přijímacích řízení. V Olomouci to probíhalo tím způsobem, že panu Jaroslavovi byly předčítány otázky z testu a on na ně odpovídal. Z přístupu na Karlově Univerzitě v Praze byl velice zklamaný, protože byl separován spolu s dalšími lidmi s nejrůznějšími handicapy do dvou pater, a i samotné zkoušení mu připadalo „pod úroveň“. *„Jo a teď já jsem, a to fungovalo tak, že prostě jsem přišel k té komisi, tři otázky úplně základní jo, já nevím, co je to Maastricht třeba no. Prostě věci, který by jako pokud se zajímám o tu, trošičku aspoň o to, o ta práva nebo o něco, tak by měl každý trošku znát. Nebo nějaký všeobecný přehled spíš tam zkoušeli. A na základě těch tří otázek mě přijali jako jo.“* V Ostravě probíhalo přijímací řízení obdobně jako v Olomouci, kde mu byly otázky také předčítány. No a nejlepší zkušenost má právě z Brna, kde se prováděl test obecných studijních předpokladů. Vše bylo v Braillově písmu, místo obrázků měl k dispozici 3D modely, počítač, sluchátka, hlasový výstup atd. Zkrátka všechno bylo dokonale připravené. Bohužel se na první pokus nezadařilo, a proto pan Jaroslav podal odvolání. Tento krok již úspěch měl a pan Jaroslav se stal studentem vysoké školy. Měl zajištěné ubytování na kolejích, kde byl velice spokojen až do doby, kdy se Univerzita rozhodla separovat osoby s handicapem do dvou pater. Velice dobře tam již v té době fungovalo středisko Teiresiás, které nabízí pomoc studentům se specifickými nároky. *„Chodí se s nima jako asistence, aby se naučili prostě trasy. Je to tam fakt na dobré úrovni, a to už tehdy bylo, to už bylo v roce dva tisíce... já nevím, šest. A právě v soulu, v souladu s tím Teiresiásem jsme tak nějak i jako, když byly ústní zkoušky, tak jsem byl normálně zkoušený, normálně klasicky, že jsem si vytáhl otázku a to... Když byly písemné testy, tak jsem vždycky chodil do toho centra, do toho Teiresiásu a oni pro mě prostě, profesor poslal test jeden. Oni mi ho připravili, já jsem ho napsal a mělo to, co jsem napsal prostě odeslali.“*

Ostatní informanti docházeli do mateřských a základních škol pro zrakově postižené. Pan Jan následně nastoupil na čtyřleté gymnázium, které vystudoval bez větších problémů a poté nastoupil na vysokou školu, kde studoval Speciální pedagogiku a učitelství pro 2. stupeň základních škol, konkrétně hudební výchovu. Velikou výhodou dozajista bylo, že již v té době uměl dobře psát na počítači, takže neměl problém se zapisováním poznámek. Fungovala také Knihovna digitálních dokumentů, kde bylo k dispozici mnoho materiálů a v případě, že něco nebylo k dostání, nebál se pan Jan kontaktovat přímo samotného autora. *„Tak já jsem to dělal tak, mě nic jinýho nenapadlo, než se podívat, kde paní Vágnerová působí a zjistil jsem, že působila někde v Liberci, tak jsem jí prostě přímo napsal mail, že jsem jako nevidomý, a že bych“*

prostě, že klidně jí tu knížku zaplatím, ale že prostě potřeboval, hm, potřeboval tu knížku hodně. A, a ona mě, ona mě napsala, ona mě napsala: Jak to chcete poslat? Můžu vám poslat i klidně můj původní jakoby, hm, rukopis, můj jako, co jsem psala do wordu. A já říkám: no to by bylo úplně geniální.“

Paní Monika jako jediná z informantů docházela i na střední školu pro zrakově postižené. Vystudovala maturitní obor Sociální správní činnost – sociální péče. Ve svém vzdělání nenalézá žádné problémy, pouze se jí zdá, že jim byla věnována až přílišná péče ve chvílích, kdy to nebylo zcela potřebné. *„Jak jsem chodila s, nebo jak chodím teď s bílou hůlkou sama, jako jak jsem teď v dospělosti, tak mi přijde, že nám to tam jakoby spíš jako ulehčovali, že nás třeba vodili ty slabozrací, nějaký spolužáci, že prostě člověk se s tím musí jakoby popasovat jakoby sám, že jo.*

Pan Michal vystudoval dva obory bez maturity, prvním z nich je Marketing a druhý Masér. Bohužel se při studiu setkal i s šikanou ze strany spolužaček, nicméně sám říká, že ve výsledku ho to posílilo, a právě díky tomu je takový, jaký je. Nehledě na tyto okolnosti si myslí, že běžné školy nejsou zcela připravené na vzdělávání osob se zrakovým postižením. Alespoň jeho zkušenost je taková, že pedagogové zcela nevěděli, jak k takovému žákovi přistupovat a příliš se mu nelíbí ani asistenti ve školách: *„...lepší je objevit tu dovednost než jako za něho něco dělat.“*

Jedinou současnou studující je paní Sandra. I ona docházela do mateřské, základní a střední školy pro zrakově postižené. Následně nastoupila na konzervatoř, kde studovala hudbu, konkrétně příčnou flétnu a akordeón. Dá se říci, že se jí tam velice dařilo, několikrát získala ocenění ředitele školy za vynikající studijní výsledky, nicméně i přesto se rozhodla ji nedokončit. Zjistila totiž, že je hudba velice časově náročná, žádá si neustálý trénink a zdokonalování. Uvažovala tedy nad jiným oborem, a nakonec se rozhodla pro Sociální práci, kterou momentálně studuje na Karlově Univerzitě v Praze. Značný problém shledává v neinformovanosti vyučujících o možnostech studentů se zrakovým postižením. Týká se to hlavně získání praxe. Doposud se paní Sandře dařilo nějakým způsobem nalézt vhodné organizace. Vykonávala praxi např. ve Sjednocené organizaci nevidomých a slabozrakých, v Domovech pro seniory nebo v Občanské poradně. Momentálně je ale paní Sandra bezradná a neví, do které organizace by jako nevidomá ještě mohla docházet a na Univerzitě zatím nenašla nikoho, kdo by jí v této oblasti dokázal poradit. Paní Sandra, stejně jako pan Jaroslav, využívá centrum pro studenty se speciálními potřebami, kde může požádat např. o digitalizaci různých

materiálů, takže v tomto ohledu je vše vyhovující. I s panem Janem má podobnou zkušenost, kdy kontaktovala kvůli nedostupnosti knihy přímo její autorku s žádostí o poskytnutí a setkala se s kladnou odpovědí. V souvislosti s tím, ale paní Sandra upozorňuje na nadměrné úlevy, které jsou jí občas nabízeny: „...jako jednou se mi to fakt stalo, že mi prostě nabídla vyučující, že mi odpustí nějaký úkol. ...Noo, tak já jsem, jako já si to hlídám jo, ale prostě kdybych si to nehlídala, tak se mi tohle stalo, anebo ještě se mi stalo, že mi nabídla ústní, ústní test vlastně místo písemného, tam kde to nebylo potřeba.“

6.4 Pracovní uplatnění

V této kapitole se zaměřím na zkušenosti mých informantů v oblasti pracovního uplatnění. Samozřejmě je nutno podotknout, že nabídka a celkový přístup se postupem doby mění.

Paní Sandra ještě nemá mnoho zkušeností s ohledem na to, že je stále studentkou. Během studia však navštívila několik institucí v rámci své praxe, takže měla zjistit určité informace ohledně zaměstnávání osob do těchto zařízení. Představovala si, že by jednou mohla pracovat v domově pro seniory. Bohužel však zjistila, že je potřeba pomáhat klientům s různými dokumenty, jejich podpisy apod., což ji tuto práci v podstatě znemožňuje. Během praxe hovořila paní Sandra o svých představách se sociální pracovnící, která v daném zařízení pracovala a ta ji doporučila výcvik v telefonické krizové intervenci. Paní Sandra chce prozkoumat všechny své možnosti, a proto ani tuto variantu nezavrhuje.

Paní Monika pracuje jako dělník v Charitě, kde montuje různé komponenty do hraček. V tomto zaměstnání je relativně spokojená, ale nebylo tomu tak vždy. Dříve se tam bohužel setkala s šikanou, nicméně tuto zkušenost ustála a pracuje tam dodnes. Nedávno jí navýšili úvazek, s čímž se samozřejmě zvedly také peníze, takže v dohledné době neplánuje hledat jiné zaměstnání.

Jak již bylo zmíněno, pan Michal vystudoval obory Marketing a Masér. Druhý obor ho očividně naplňoval více, protože se mu věnuje již 13 let. Kdyby měl na výběr, chtěl by se stát záchranářem, což ale bohužel kvůli zrakovému postižení nelze. Právě i z tohoto důvodu se stal masérem a neskutečně ho tato profese baví.

Pan Jan musel poměrně narychlo hledat práci hned po státních zkouškách, protože čekal se svou manželkou potomka. Naskytl se mu příležitost pracovat pro firmu Telecom, kterou si

nenechal utéct. Vytvářel pro ni různé databáze, takže mohl pracovat z domu, ale postupem času zjistil, že s novorozeným synem nebude mít doma potřebný klid. Začal tedy do firmy dojíždět a svou pracovní činnost rozšířil o hodnocení hovorů. Zanedlouho mu bylo nabídnuto přejít k aktivnímu telemarketingu, což pan Jan přijal a začal tak prodávat kreditní karty. Z této firmy přešel do obecně prospěšné společnosti Jsme tady, která nabízí podporu osobám s tělesným a zrakovým postižením. Vykonával tam funkci speciálního pedagoga, avšak nastal okamžik, kdy společnost neměla pro pana Jana dostatek financí, a proto byl jeho pracovní poměr dočasně ukončen. V tomto období začal pracovat v Neviditelné Olomouci, což byla výstava, kde lidé měli možnost poznávat např. různé památky se zavřenýma očima. Smyslem této výstavy bylo přiblížit intaktní společnosti běžný život lidí se zrakovým postižením. Mezi tím se situace ve společnosti Jsme tady zlepšila, takže pan Jan mohl nastoupit zpět. Pracuje tam dodnes a je opravdu spokojený, i s finančním ohodnocením, které by na jiných pracovních pozicích zřejmě nebylo na takové úrovni.

Pan Jaroslav momentálně pracuje jako právník u Technických služeb. Po dokončení vysoké školy však byl velice zklamán z přístupu na Pracovním úřadě: *„No já, vy jste jediný jako vysokoškolák a handicapovaný, to není normální to přece. To tak nějaké dělnické profese bych vám mohl nabídnout a vy vlastně nemůžete vy na to nevidíte.“* Dle jeho slov nebylo vůbec jednoduché nalézt s ohledem na jeho handicap zaměstnání. Nakonec objevil firmu, ve které mohl začít pracovat v rámci náhradního plnění. Z jejího fungování byl však poměrně zklamáný: *„Ale ono ve ve finále to fungovalo tak, že se přeprodávalo úplně všechno. Včetně počítačů, pneumatik jo, žádná stopa toho toho handicapovaného nebyla. Byla jenom v tom, že psali faktury někteří. Jo, že se s tím prostě takhle kšeftovalo.“* Následně pracoval ještě pro jednu podobnou firmu až se mu podařilo získat místo právníka, kde je dodnes. S touto prací je naprosto spokojen, jedinou překážkou je pro něj stereotyp. Spolu se svou manželkou se zajímají o psychoterapii a krizovou intervenci, takže si do budoucna nechává otevřená vrátka.

Jedinou nepracující je paní Ema, která je zhruba od svých 31 let v invalidním důchodu. Po dokončení školy prodávala ovoce a zeleninu na tržišti. Měla dokonce svůj vlastní stánek, o který ale později přišla. Poté, co se rozhodla jít do invalidního důchodu, prodávala na tržišti už pouze brigádně. Takto si přivydělávala po dobu 4 let, dokud jí to její zrakové postižení umožňovalo. Postupně se jí zrak zúžoval a stávalo se, že přehlížela zákazníky, kteří nestáli v jejím zorném poli, což samozřejmě bylo nepříjemné nejen pro ně, ale i pro ni. Rozhodla se proto, že je na čase s prací skončit. Její důchod byl a stále je velmi nízký, takže pobírá příspěvek

v hmotné nouzi. V tuto chvíli už o práci ani neuvažuje, protože by samozřejmě nemohla pracovat na plný úvazek a zkrátka by se jí to finančně nevyplatilo.

6.5 Bydlení

V této kapitole se zaměřím na bydlení dotazovaných informantů. Poměrně překvapivým zjištěním pro mě byl fakt, že všichni z nich žijí ve vlastní domácnosti, se kterou jim pouze občas někdo vypomáhá.

Paní Sandra žije se svým manželem, který je také nevidomý a žijí spolu v bytě, který jim zajistili jeho rodiče. Velikou výhodou je fakt, že právě manželovi rodiče žijí v bytě hned vedle nich. Paní Sandra si samozřejmě uvědomuje, že v nich mají neskutečnou podporu, bez které by její soužití s manželem nebylo zcela jednoduché. Je sice schopná sama poklidit, uvařit nějaké jednoduché jídlo, ale jsou určité věci, které pro ni nejsou reálně proveditelné. Tvrdí o sobě, že je domácí typ a své dovednosti by chtěla nadále rozvíjet. Do budoucna se chce naučit např. péct a obecně je pro ni velmi důležité, aby si s manželem udržovali určitou životní úroveň. Pomoc, zejména manželovi maminky, využívají také při nakupování, při kterém potřebují asistenci. „...*At' si říká kdo chce, co chce, já si myslím, že nevidomí bez dopomoci, bez asistence nenakoupí.*“ Je tu však také možnost požádat o asistenci v obchodě samotné prodavačky, s čímž už má paní Sandra dobrou zkušenost.

Své o tom ví i pan Michal, který tuto možnost asistence také využívá. Žije sám v pronajatém bytě, kde ho navštěvuje jeho přítelkyně, jež je také nevidomá. Ačkoliv se pan Michal považuje za soběstačného, občas mu s domácností, zejména s úklidem, vypomáhá jeho maminka.

Nevidomého manžela má také paní Monika. Žijí spolu v bytě, kde vychovávají dvě děti. Dle jejích slov je velice důležité uzpůsobit si bydlení dle svých představ a potřeb. „*No tak nemělo by bejt nic v prostoru, mělo by bejt jakoby vše, jako všechno jako na, po stranách, aby člověk jako kterej nevidí věděl, kde co je, jak jsou jak, tak. I když třeba pro některý vidící to třeba působí jako nepořádek, ale hlavně, že my se v tom vyznáme.*“

Dalším rodičem je pan Jan, který má dva syny. Spolu s manželku již nežijí, ale momentálně má přítelkyni. O domácnost je relativně schopen postarat se sám, až na vaření, které mu příliš nejde, avšak jeho synové jsou mu velkými pomocníky.

Pan Jaroslav žil do svých 30. let u maminky. Mnoho let studoval a do té doby zkrátka neměl potřebu hledat si vlastní bydlení. Jeho maminka vlastnila byt, který se rozhodla zrekonstruovat a nabídla synovi, že se tam může i se svou tehdejší přítelkyní nastěhovat. Tak se i stalo, avšak jejich partnerský vztah to neunesl. Panu Jaroslavovi se ale natolik zalíbila svoboda, kterou vlastní bydlení představovalo, že se rozhodl žít sám i bez partnerky. Velikou oporou mu byla právě maminka, která mu obstarávala zejména praní a žehlení prádla. Jinak byl relativně schopen postarat se o domácnost sám, ale zhruba jednou za tři týdny mu chodila vypomáhat kamarádka, která provedla pořádný hloubkový úklid. Tento stav neměl dlouhého trvání, neboť se seznámil se ženou, která se poměrně brzy stala jeho manželkou. O domácnost se tedy může postarat ona a pan Jaroslav nepotřebuje další výpomoc ze stran svých blízkých. V současné době očekávají miminko, na které se velice těší, ale samozřejmě to provází i jisté úpravy bytu. Pro pana Jaroslava to však nepředstavuje problém, naopak určité změny a výchyly ze stereotypu vítá.

Paní Ema žije sama v městském bytě. Brzy by ale měla mít nového vodícího pejska, takže sama snad již nebude. Její zdravotní stav v současné době nevyžaduje žádné speciální nároky na bydlení. Nicméně i do budoucna, kdy již bude zcela nevidomá, plánuje v tomto bytě zůstat. „*My zrakáci nepotřebujeme zvláště upravené bydlení, ale co potřebujeme, je pevný řád ukládání věcí na stejná místa.*“

6.6 Kulturní příležitosti

V této kapitole představím pohledy informantů na jejich možnosti kulturního vyžití.

Paní Sandra momentálně nemá díky studiu příliš volného času, nicméně ze svých předešlých zkušeností soudí, že kulturní příležitosti pro osoby se zrakovým postižením jsou relativně dostačující. Navštívila mnoho haptických výstav, divadelních představení, koncertů apod. V současné době je její nejoblíbenější činností poslech knížek.

Opačný názor zastává paní Monika. Před pár lety chtěla se svou dcerou navštívit muzeum panenek. Byla však velice zklamaná, když zjistila, že jsou všechny panenky zavřené ve vitrínách a nemůže si na ně ani sáhnout. Naopak dobrou zkušenost má z výstavy Titanicu, která probíhala v Brně. Provázela ji tam muž, který jí dovolil vstoupit i na místa, která jsou běžně nepřístupná. Problém shledává v celkovém přístupu občanů České republiky. Její oblíbenou činností je sledování filmů. Mnoho z nich disponuje audio popisy, které však jsou dle paní Moniky v určitých scénách zbytečné. „*Mě někdy třeba na rovinu tam ty audio popisy někdy*

vaděj, protože jako oni tam komentují v češtině něco, co tam třeba ani být nemusí. Třeba já nevím, že otevřeli dveře jako jo.“ Problém ale nalézá i v tomto případě. Miluje zejména horory a thrillery, u kterých však dost často audio popis zcela chybí.

Stejnou zálibu má také pan Michal. Mezi jeho oblíbené filmy patří např. Armagedon, Zelená míle, Forest Gump nebo Zachraňte vojína Ryana. Naopak je pro něj naprosto pochopitelné, že na výstavách nemůže na nic sahat, protože by se to mohlo rozbít nebo nějak porušit.

Filmy rád sleduje také pan Jan, který dokonce ví o místě v Olomouci, kde se promítají filmy s již zmíněným audio popisem. On ho však nevnímá jako zcela potřebný, protože se na ně obvykle dívá spolu se svou přítelkyní, která mu v případě potřeby nějakou scénu popíše sama. Celkově je toho názoru, že osoby se zrakovým postižením mají v podstatě stejné kulturní příležitosti jako osoby vidomé.

Pan Jaroslav prožil mnoho zajímavých zážitků již během studia. Účastnil se různých školních výletů, lyžařského kurzu, vodáckého kurzu, turistického kurzu v Chorvatsku, kde s sebou měl dokonce tandemové kolo, docházel do tanečních atd. Velice ho baví muzika, takže rád chodí na koncerty a festivaly. Občas si zajde na film do kina nebo na divadelní představení a nejčastěji navštěvuje různá sportovní utkání, ať už se jedná o hokej nebo fotbal. Nedávno zažil opravdu nevšední adrenalinové zážitky, kdy měl možnost řídit auto na speciálním okruhu nebo letět akrobatickým letadlem.

Paní Ema má samozřejmě poněkud jiné možnosti s ohledem na to, že ještě disponuje určitým stupněm vidění. Velikou zálibu našla v simulované střelbě, ve které se dokonce stala dvojnásobnou mistryní republiky. Jako jediná z informantů nechodí do kina ani divadla, protože nevidí na celé plátno nebo jeviště, což je jí nepříjemné. Ráda ale se svými přáteli hraje na kytaru a zpívá.

6.7 Využití organizací pomáhajících se začleněním osob se zrakovým postižením

V této kapitole se budu věnovat tomu, zda informanti dochází do nějakých organizací, které pomáhají se začleněním osob se zrakovým postižením do společnosti, a jakých služeb případně využívají.

6.7.1 Sjedenená organizace nevidomých a slabozrakých ČR (SONS)

Velikým překvapením pro mě bylo hodnocení Sjedenené organizace nevidomých a slabozrakých ČR. Zkušenosti s touto organizací má paní Monika a pan Michal, a oba se shodli na tom, že je pro ně naprosto nevyhovující. Paní Monice se nelíbí, že tam nepracují mladí lidé a tím pádem ani nabídka aktivit není mladým klientům přizpůsobena. Chyběla jí také řádná podpora, když čekala rodinu. Neustále jí bylo připomínáno, že jako nevidomá matka musí fungovat na plné obrátky a nesmí polevit, že bude muset svůj život uspořádat naprosto jinak atd. Místo očekávané podpory se tedy objevilo spíše samé poučování, což paní Monice nebylo příjemné, a proto tam přestala docházet. Jediná služba, kterou i nadále s rodinou občas využívá, je služba průvodcovská.

Jak už bylo řečeno, ani pan Michal nemá se SONS dobré zkušenosti. Setkal se tam s povýšeným přístupem ze stran pracovníků, a to ho utvrdilo v přesvědčení, že jejich služeb nadále využívat nebude.

Paní Sandra ještě mnoho zkušeností s pomáhajícími organizacemi nemá, nicméně do budoucna uvažuje o navštívení SONS spolu se svým manželem. Její hlavní motivací je seznámení se s novými lidmi a získání nových informací, které by jim mohly usnadnit samostatný pohyb a fungování v jejich městě.

6.7.2 Tyfloservis

Hojně navštěvovanou organizací je Tyfloservis. Pan Michal a Jan využívají jeho služeb zejména tehdy, když se potřebují naučit konkrétní trasu. Zkušenosti s ním má také paní Ema, která pro získání vodícího psa musela absolvovat tzv. orientační kurz, který nabízí právě tato organizace. Poskytovaných služeb je samozřejmě mnoho a jednou z nich je také nácvik vlastnoručního podpisu, který kvůli svému zaměstnání absolvoval pan Jaroslav.

6.7.3 Centra pro podporu při studiu vysoké školy

S centry pro podporu při studiu vysoké školy má zkušenosti pouze paní Sandra a pan Jaroslav. Paní Sandra je v současnosti studentkou Univerzity Karlovy, jejíž součástí je Centrum Carolina, které poskytuje podporu studentům, ale také uchazečům o studium, se speciálními potřebami (CentrumCarolina, ©2022). Paní Sandře bylo doporučováno poradenství ohledně hledání instituce pro vykonání praxe, která by byla ideální pro nevidomou osobu. Vůči této

možnosti je sice trochu skeptická, není si jistá, že jí tam dokážou poradit, ale uvažuje, že to alespoň zkusí. Nejvíce v tomto Centru využívá služby digitalizace dokumentů.

Pan Jaroslav během svého studia na Masarykově Univerzitě také využíval podobné středisko. Konkrétně se jedná se o středisko Teiresiás, které dle jeho slov bylo již kolem roku 2006 na velmi dobré úrovni. Zrakově handicapovaným studentům nabízí např. digitalizaci dokumentů, asistenci při učení se konkrétních tras, a kromě toho tam pan Jaroslav docházel vykonávat písemné zkoušky. *„A když byly písemné testy, tak jsem vždycky chodil do toho centra, do toho Teiresiásu, a oni pro mě prostě... profesor poslal test jeden. Oni mi ho připravili, já jsem ho napsal a mělo to, co jsem napsal prostě odeslati.“*

6.8 Přístup společnosti

V této kapitole popíše osobní zkušenosti a zážitky informantů ve spojení s intaktní společností. Všichni z nich se setkali s určitými předsudky nebo nevhodnými reakcemi vůči jejich osobě na základě zrakové vady, kterou trpí.

Paní Sandra vnímá jako největší problém nedostatečnou informovanost společnosti. Často se setkává s lidmi, kteří jí chtějí pomoci, ale bohužel si nevolí zcela správný způsob. *„...třeba na ulici, že lidi nevědí, že třeba mě často chytají když, když nastupuju do metra, tak oni mě prostě chytanou a chtěj mě tam vtáhnout a ono je to i jako nebezpečné.“* Rozumí tomu, že lidé chtějí pomáhat a myslí si, že dělají dobrý skutek, ale je potřeba, aby věděli, jak to dělat správně a jak to v žádném případě nedělat. Navíc by si také měli uvědomit, že ne každý o jejich pomoc stojí a v takovém případě by měli odmítnutí respektovat. Na druhou stranu se setkává i s lidmi, kteří na ní na ulici nevhodně zírají, povídají si o ní, jako by tam ani nebyla, což je jí samozřejmě velice nepříjemné. Negativní zkušenosti má i se svými sousedy, kteří ji zdraví pouze ve chvíli, kdy jde se zdravým doprovodem, ale když jde sama, mlčí.

Na vysoké škole, i s ohledem na to, že studuje sociální práci, se naštěstí nepotýká s nějakými předsudky. Dá se říci, že se během svého života nesešla s vyloženě hrubým nebo nevhodným zacházením, ale vadí jí, když z lidí cítí lítost: *„...já jako nevidím od narození, tak je to pro mě normální, a nevím, co je vidět. A docela mi vadí, když z někoho jako vycítím, že, hm, to je tragédie, jako to, že to, že nevidím. Jako že je mu to vlastně líto, nebo že prostě si říká, že to je jako špatné, tak jako si říkám: Co ty máš právo hodnotit můj život?“* Obává se ale budoucnosti, zejména pracovního uplatnění. Samozřejmě kolem sebe slyší, že pro ni, jako

nevidomou osobu, nebude lehké najít zaměstnání, které si představuje. Sama ale neví, zda jsou tyto názory opodstatněné a realita je skutečně taková, nebo jsou to pouze obyčejné předsudky.

Paní Sandra upozorňuje na to, že je velice důležitá také povaha nevidomého jedince. Každý má jiné schopnosti navazování kontaktů a pro paní Sandru je to poněkud náročné. Má pocit, že nikdy zcela nezapadla do kolektivu, ale není schopná říci, zda je příčinou spíše zrakový handicap nebo právě její povaha. Nicméně si myslí, že právě intaktní společnost by měla dělat ten první krok a snažit se o navázání kontaktu, protože pro nevidomého jedince je to příliš složité. I proto se prostřednictvím facebookových stránek věnuje osvětě, aby lidé byli více informováni o tom, jak s nevidomými osobami jednat a komunikovat.

Problém nedostatečné vědomosti společnosti o zrakovém postižení vnímá také pan Jan. Již na gymnáziu se setkal se situací, kdy největší překážkou pro vytváření vztahů mezi ním a jeho spolužáky, byla právě jejich nevědomost, jak k němu přistupovat. Pan Jan si myslí, že tento problém vznikl již ve chvíli, kdy žáci byli dopředu upozorněni na to, že k nim nastoupí nevidomý chlapec. Zřejmě se jeho nástupu zalekli a následně nevěděli, jak s ním komunikovat a celkově k němu přistupovat. O změnu se musel postarat sám pan Jan, kdy se svým spolužákům snažil ukázat, že s ním mohou mluvit zcela bez zábran, stejně jako s ostatními, že si umí udělat legraci sám ze sebe, čímž došlo k uvolnění atmosféry a konečně se mezi nimi začaly utvářet přátelské vazby. Nicméně je přesvědčen, že za problémem s komunikací stojí především strach. Lidé se bojí, aby neřekli něco nevhodného, netaktního a dotyčné nevidomé osobě tak neublížili.

Také paní Monika shledává ve společnosti jeden základní problém, a tím je nízká důvěra vůči osobám se zrakovým postižením. „...*mě to přijde strašně zkostrnatělý prostě, že ty lidi... Já, já třeba nechápu, jak nějak vidící třeba může říct jako, on si myslí, že by to ten nevidomej nezvládl, ale přitom mu tu šanci ani nedá jo, třeba.*“ Bohužel se setkává i s lidmi, kteří k ní občas přistupují nikoliv jako k osobě nevidomé, ale jako k osobě s mentálním postižením. Nejedná se však pouze o osoby cizí, ale i o její přátelé, což jí velice mrzí. Největší údiv zažila v těhotenství při výběru porodnice. Personál v Opavské nemocnici jí sdělil, že u nich rodit samozřejmě může, nicméně jí po porodu její dítě nevydají bez zaručení další osoby. Nakonec zvolila porodnici jinou, ale ani tam se to neobešlo bez podceňování jejich sil. „...*mě štve, že prostě furt musí člověk za něco prostě bojovat, když něco prostě chce. A já už z toho začínám bejt někdy docela jako už unavená a otrávená teda.*“ Také se jí stává, že jí např. na ulici mnoho cizích lidí začne bez vyzvání tykat, což se jí nelíbí. Obecně si ale paní Monika myslí, že v dnešní

době se na osoby se zrakovým postižením nahlíží jinak, než tomu bylo před desítkami let a vyvíjí se to správným směrem. Pořád je ale samozřejmě mnoho věcí, na kterých by se mělo zapracovat, aby došlo k jejich vylepšení.

Poněkud jiný názor má pan Jaroslav. Zdá se mu, že právě v dnešní době je společnost plná předsudků. Týká se to hlavně sociálních sítí, kde jsou spolu se svou manželkou poměrně aktivní. Sdílí tam své zážitky, zkušenosti, radosti i strasti. Podělili se tam o svou bolest po ztrátě očekávaného miminka, ale také o radost z dalšího těhotenství. A právě v tomto případě narazili na nevybíravé komentáře. „*Když ona napsala, že teda čekáme miminko a to: Jak je to možné? Se b... se slepý budou množit a prostě to je, to je proti přírodě jo...*“ Takové reakce vnímají jako nesmyslné, protože tito lidé vůbec nevědí, jak ke zrakové vadě u pana Jaroslava došlo, tedy že nejde o vadu genetickou. Také pana Jaroslava zaráží, že takové názory mají zejména mladí lidé, od kterých by to rozhodně nečekal. Osobně se ze strany společnosti setkává spíše s lítostí, o kterou ale stejně jako paní Sandra rozhodně nestojí. „*Říkám ne, já nejsem chudák, já jsem úplně normální člověk, já prostě jenom nevidím.*“ A stejně jako paní Sandra, upozorňuje na nadměrné úlevy, které by handicapovaní neměli mít. Je samozřejmé, že nějaké potřebují, ale nemělo by to vést až k tomu, že se stanou privilegovanou skupinou.

Pan Michal bohužel zažil během dospívání šikanu ze strany spolužaček. Ačkoliv pro něj bylo toto období velice náročné, odnáší si z něj také pozitivní následky. Kvůli těmto okolnostem se z něj stal bojovnější člověk, který se umí postarat sám o sebe a nenechá si již líbit žádné nežádoucí vystupování vůči své osobě. Zároveň si ze sebe i svého zrakového handicapu umí udělat legraci, což považuje za velmi důležitou a mocnou zbraň, která dokáže odstranit bariéry, jenž mezi osobami se zrakovým postižením a intaktní společností vnímá. Myslí si, že by snaha měla pramenit z obou stran. Osoby nevidomé by měly být více otevřené a méně ostýchavé, aby intaktní společnosti vytvořily prostor pro budování vzájemných vztahů a společnost by na to samozřejmě měla vhodně reagovat. „*Jo, že pokud my budeme uzavření a budeme se bát s nima komunikovat nějak, no oni se taky budou bát, že jo jakoby no. Ale samozřejmě, když někdo mi řekne, hm, když někdo to má v sobě, řekne: A aha on nevidí. A bude mít odstup, a i přesto, že já jsem otevřenej všemu, teda všemu, myslím jako komunikaci a tak, tak to už vidím jako, to už vidím jako jeho problém vlastně jakoby.*“ Je přesvědčen, že nezájem a předsudky jsou problémem lidí, kteří je mají, nikoliv oněch označovaných jedinců. Přál by si, aby k němu lidé přistupovali bez lítosti a považovali ho za normálního muže, který pouze nevidí.

Paní Ema je v porovnání s ostatními informanty v poněkud specifické situaci. O svůj zrak přichází postupně a její vada není pro ostatní viditelná. Sama uvádí, že v tomto ohledu trochu závidí osobám, u kterých na první pohled vidět je, protože jsou díky tomu ušetřeni mnohých konfliktů. Setkává se s lidmi, kteří ji osočují z pobírání různých sociálních dávek pro nic za nic a je pro ni těžké těmto osobám vysvětlit svůj zdravotní stav. Donedávna měla vodící fenku Sabinku, o které si lidé mysleli, že jí paní Ema cvičí. „...*mě se strašná spousta lidí ptala, kdy už ten pes bude hotový. Oni si mysleli, že cvičím vodící psy. To je takové strašné nedorozumění.*“ I proto je dle ní potřeba dbát na osvětu, o kterou se sama velice snaží. Spolu se Sabinkou navštívila několik škol, kde dětem předávala a objasňovala různé informace, předváděla, jak spolu fungují a v čem všem jí vlastně může fenka pomoci. Je jí ale líto, že školy o takové akce nejeví příliš velký zájem.

Velice důležité je dle paní Emy také utváření sociálních kontaktů, nicméně je přesvědčena, že handicapovaným osobám mnohem více prospívá budování vztahů s intaktní společností nežli s dalšími osobami s handicapem. „*Já moc nejsem proto, aby se ti handicapovaní tak jako sdružovali. Podle mě má daleko větší přínos pro jakkoliv, ne hm, handicapovaného, ať je to vozíčkář, ať je to nevidomý, ať je to hluchoněmý... stýkat se jakoby v uvozovkách s normální s normálními lidmi nebo s lidmi bez handicapu. Jo, že vás to víc obohatí prostě.*“ I proto je osvěta tolik potřebná, protože mnozí lidé doposud nevědí, jak k handicapovaným osobám přistupovat. V případě zrakového postižení je dle paní Emy zásadní ptát se a nesahat na nikoho bez svolení, i když je to myšleno v dobré víře.

6.9 Vyhodnocení získaných dat a výzkumné otázky

Na základě informací, které jsem od svých informantů získala, jsem mohla odpovědět na stanovené výzkumné otázky.

VO1: Jak osoby se zrakovým postižením vnímají své začlenění do intaktní společnosti a jak je společnost přijímá?

Všichni dotazovaní informanti se během svého života setkali a stále setkávají s různými problémy a překážkami, které musejí překonat. Obecně lze ale říci, že jsou relativně spokojeni s tím, jaké možnosti ve společnosti mají, ať už se to týká vzdělání, bydlení nebo pracovního uplatnění. Polovina z nich má vystudovanou (jedna informantka stále studuje) vysokou školu, díky čemuž jsou samozřejmě jejich možnosti pracovního uplatnění rozšířeny.

Všichni se také setkali s nějakým nevhodným chováním či předsudky vůči jejich osobě. Jednou z problematických oblastí jsou děti. Na osoby se zrakovým postižením je často nahlíženo tak, že by si děti pořizovat neměly, protože dále produkují osoby s postižením (mnohdy to ale samozřejmě není dáno geneticky), anebo zkrátka nejsou schopni se o ně postarat. Dále bylo hojně zmiňováno, že se k nim přistupuje s lítostí kvůli jejich handicapu. Nikdo z nich ale o lítost nestojí. Je jim nepříjemná a nechtějí, aby s nimi na jejím základě bylo jednáno jinak než s člověkem zdravým.

Dalo by se říci, že v dnešní době je přístup k osobám se zrakovým postižením na mnohem lepší úrovni, než tomu bylo před desítkami let. Velkým problémem jsou ale sociální sítě, kde se lidé nebojí dávat najevo své neopodstatněné názory a předsudky, kterými někomu mohou velice ublížit.

VO2: Co považují osoby se zrakovým postižením za největší úskalí v začlenění do intaktní společnosti?

Nejčastěji zmiňovanou odpovědí byla rozhodně nedostatečná informovanost o přístupu k osobám se zrakovým postižením. Na jedné straně je to strach, kdy se lidé bojí, aby těmto osobám nevhodně zvolenými slovy neublížili. Na druhé straně je to troufalost a netaktnost, kdy si lidé dovolí až příliš mnoho. Uváděnými příklady byl dotyk bez dovolení, tykání bez souhlasu nebo komunikace s doprovázející osobou o daném jedinci, namísto přímo s ním.

Jednou z odpovědí byla také nízká důvěra vůči osobám se zrakovým postižením. Společnost má často nastavené mantinely, co jsou daní jedinci schopni zvládnout, a co už je nad jejich síly. Může se ale stát, že mají mnohem větší potenciál, než se od nich očekává a kvůli nastaveným pravidlům nedostanou šanci jej předvést.

Někteří z informantů se proto věnují osvětě, aby lidé byli v této problematice vzdělanější a mohlo tak docházet ke snazšímu začleňování osob se zrakovým postižením do společnosti.

ZÁVĚR

Téma své práce jsem promýšlela poměrně dlouho. Věděla jsem, že bych se chtěla zaměřit na začlenění osob s handicapem do společnosti, avšak váhala jsem nad cílovou skupinou, kterou se po řádné úvaze staly osoby se zrakovým postižením. Toto téma považuji za aktuální a velice důležité, neboť zásadně ovlivňuje životní úroveň zvolené cílové skupiny.

Cílem mé práce, *Sociální inkluze osob se ztrátou zraku*, tedy bylo zjistit, jaká je úroveň začleňování osob se zrakovým postižením do společnosti. Výzkumné otázky zní:

VO1: *Jak osoby se zrakovým postižením vnímají své začlenění do intaktní společnosti a jak je společnost přijímá?*

VO2: *Co považují osoby se zrakovým postižením za největší úskalí v začlenění do intaktní společnosti?*

Nejprve jsem se na toto téma zaměřila z teoretického hlediska. První kapitola je tedy zaměřena na inkluzi, která je v posledních letech upřednostňována v různých společenských oblastech. Důležitým úkolem společnosti by měla být ochrana před sociální exkluzí, která může mít na zasažené jedince velice negativní dopad. Druhá kapitola popisuje charakteristiku osoby se zrakovým postižením a jeho dopad na utváření osobnosti člověka. Proces přijetí postižení je samozřejmě náročný, avšak je velice podstatné, zda se někdo s postižením narodí, nebo ho získá až v průběhu svého života. Ovlivnit ho také mohou předsudky a stereotypy, které ve společnosti panují. Obvykle nejsou založeny na pravdě, ale pouze na nějaké naší neopodstatněné domněnce, což může vést ke stigmatizaci jedince se zrakovým postižením. Součástí této kapitoly jsou také kompenzační pomůcky, kterých je v současné době opravdu mnoho, ale ne všechny fungují tak, jak by měly. Ve třetí kapitole jsem již tato témata propojila a zaměřila se na zásadní životní oblasti jako je vzdělání, bydlení, pracovní uplatnění a kultura. Ve čtvrté kapitole představuji několik organizací, které poskytují služby osobám se zrakovým postižením a pomáhají jim tak se začleněním do společnosti. Mezi nejznámější patří dozajista Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých ČR, se kterou však dotazovaní informanti nejsou příliš spokojeni. Nejvíce služeb naopak využívají v Tyfloservisech. Pátou kapitolu tvoří metodologie, kde popisuji cíl výzkumu, výzkumné otázky, zvolenou strategii, metodu, sběr dat, etiku výzkumu a v neposlední řadě také představuji jednotlivé dotazované informanty. Šestá, tedy poslední kapitola je zaměřena na samotný výzkum, a obsahuje několik podkapitol, které jsem vytvořila na základě získaných dat. Výsledkem je zjištění, že proces začlenění osob se

zrakovým postižením do společnosti je na relativně dobré úrovni, ačkoliv ho stále doprovázejí mnohé problémy a komplikace, zejména v oblasti komunikace a jednání ze stran intaktní společnosti, na kterých je třeba dále pracovat. Velmi důležitá a potřebná je osvěta o zrakovém postižení obecně, ale především také o základních pravidlech, jak k osobám se zrakovým postižením přistupovat, neboť právě to považuji za hlavní kámen úrazu.

Je patrné, že se společnost rozvíjí v mnoha směrech a snaží se o zlepšování životní úrovně všech občanů, včetně těch se zrakovým handicapem. Důkazem jsou rozrůstající se možnosti vzdělání, pracovního uplatnění, pomáhající organizace nebo kompenzační pomůcky, kterých je v dnešní době opravdu mnoho a dokážou být nápomocné v nejrůznějších oblastech.

Během výzkumu jsem provedla rozhovory se 6 dotazovanými informanty, od kterých jsem získala mnoho užitečných informací. Cíl výzkumu byl naplněn, ale jsem přesvědčena, že by bylo vhodné jej rozšířit. Zjištění by mohlo sloužit například jako podklad pro realizaci změn ve společenském klimatu, které by osobám se zrakovým postižením pomohly k dosažení sociální inkluze.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ANDERLÍKOVÁ, Lore, 2014. *Cesta k inkluzi: úvahy z praxe a pro praxi*. Praha: Triton. ISBN 978-80-7387-765-1.
- BARTOŇOVÁ, Miroslava a Marie VÍTKOVÁ, et al., 2010. *Inkluzivní vzdělávání v podmínkách současné české školy*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5383-0.
- BENDOVÁ, Petra, Kateřina JEŘÁBKOVÁ a Veronika ŘŮŽIČKOVÁ, 2006. *Kompenzační pomůcky pro osoby se specifickými potřebami*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-244-1436-8.
- BENEŠ, Pavel, 2019. *Zraková postižení: behaviorální přístupy při edukaci s pomůckami*. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-2110-6.
- BINTINGER, Gitta, Harald EICHELBERGER a Marianne WILHELM, 2002. *Eine Schule für dich und mich!: Inklusiven Unterricht, inklusive Schule gestalten. Ein Handbuch zur integrativen Lehrer/innenaus- und -weiterbildung*. Studien Verlag. ISBN 978-3706516815.
- BLAŽKOVÁ, Veronika, 2014. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. ISBN 978-80-7290-646-8.
- FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA, 2008. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Praha: Triton. ISBN 978-80-7387-014-0.
- GIDDENS, Anthony, 1999. *Sociologie*. Praha: Argo. ISBN 80-7203-124-4.
- GOFFMAN, Erving, 2003. *Stigma: poznámky o způsobech zvládnání narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-21-0.
- HAMADOVÁ, Petra, Lea KVĚTOŇOVÁ a Zita NOVÁKOVÁ, 2007. *Oftalmopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. Vyd. 2. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-159-1.
- HÁJKOVÁ, Vanda a Iva STRNADOVÁ, 2010. *Inkluzivní vzdělávání: teorie a praxe*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3070-7.
- HENDL, Jan, 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.

- JESENSKÝ, Ján, 2000. *Základy komprehenzivní speciální pedagogiky*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 80-7041-196-1.
- JESENSKÝ, Ján, 2003. *Zdravotně postižení - programy pro 21. století*. Hradec Králové: Gaudeamus. Aktuální problémy speciální pedagogiky (Gaudeamus). ISBN 80-7041-234-8.
- KALEJA, Martin, 2015. *(Ne)připravený pedagog a žák z prostředí sociální exkluze*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik. ISBN 978-80-7510-160-0.
- LECHTA, Viktor, ed, 2010. *Základy inkluzivní pedagogiky: dítě s postižením, narušením a ohrožením ve škole*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-679-7.
- LUDÍKOVÁ, Libuše, 2004. *Tyflopédie předškolního věku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-244-0955-0.
- LUDÍKOVÁ, Libuše et al., 2012. *Pohledy na kvalitu života osob se senzorickým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3286-1.
- LUDÍKOVÁ, Libuše, Veronika STOKLASOVÁ, 2005. *Tyflopédie pro výchovné pracovníky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Texty k distančnímu vzdělávání v rámci kombinovaného studia. ISBN 80-244-1189-X.
- MICHALÍK, Jan, 2011. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-859-3.
- NAKONEČNÝ, Milan, 2009. *Sociální psychologie*. Vyd. 2. Praha: Svoboda. ISBN 978-80-200-1679-9.
- PANČOCHA, Karel, 2008. Sociální determinanty inkluzivního vzdělávání: vymezení pojmů a návrhy výzkumných strategií. In: *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami II*. Brno: Paido, s. 31-38. ISBN 978-80-210-4736-5.
- POTMĚŠIL, Miloň, 2018. *Sociální prostředí ve škole a inkluzivní vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5295-1.
- PRŮCHA, Jan, 2007. *Interkulturní psychologie*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-280-5.
- RÖDEROVÁ, Petra, 2015. *Edukace osob se zrakovým postižením v osobnostním pojetí*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-8091-1.

- RŮŽIČKOVÁ, Veronika, 2006. *Integrace zrakově postiženého žáka do základní školy*. Olomouc: VUP. ISBN 80-244-1540-2.
- SIROVÁTKA, Tomáš, 2003. Úvod. In: *Sociální inkluze - Sociální studia*, sv. 9. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3131-X.
- SIROVÁTKA, Tomáš, ed., 2004. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Rubikon (Masarykova univerzita: Georgetown). ISBN 80-210-3455-6.
- SLOWÍK, Josef, 2007. *Speciální pedagogika*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1733-3.
- SLOWÍK, Josef, 2016. *Speciální pedagogika*. Vyd. 2. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0095-8.
- TANNENBERGEROVÁ, Monika, 2016. *Průvodce školní inkluzí, aneb, Jak vypadá kvalitní základní škola současnosti?* Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7552-008-1.
- VÁGNEROVÁ, Marie, Zuzana HADJ-MOUSSOVÁ a Stanislav ŠTECH, 1999. *Psychologie handicapu*. 2. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-929-4.
- VOSMIK, Miroslav, 2018. *Inkluze a kariérové poradenství*. Praha: Raabe. ISBN 978-80-749-6357-5.
- WALTEROVÁ, Eliška, 2004. *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti*. Brno: Paido. ISBN 8073150832.
- ZACHAROVÁ, Eva, 2013. *Kapitoly ze speciální pedagogiky 1*. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 978-80-7464-274-6.

Internetové zdroje

ASOCIACE POSKYTOVATELŮ SLUŽEB STUDENTŮM SE SPECIFICKÝMI POTŘEBAMI NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH, ©2022. O Asociaci. *Asociace poskytovatelů služeb studentům se specifickými potřebami na vysokých školách* [online]. Brno: Asociace poskytovatelů služeb studentům se specifickými potřebami na vysokých školách [cit. 2022 05-10]. Dostupné z: <https://www.ap3sp.cz/o-asociaci/>

BÁRTLOVÁ, Sylva, 2006. Nemoc jako stigma. *Kontakt* [online]. Roč. 8, č. 2, s. 265-271 [cit. 2022-04-10]. ISSN 1212-4117. Dostupné z: https://kont.zsf.jcu.cz/artkey/knt-200602-0011_nemoc-jako-stigma.php

BUBENÍČKOVÁ, Hana, 2007. O zrakovém postižení a zrakově postižených. *Česká oční optika* [online]. č. 1, s. 80 – 82 [cit. 2022-04-02]. ISSN 1211-233x. Dostupné z: https://www.4oci.cz/archiv_4o23-2007-12

CENTRUM CAROLINA, ©2022. O nás. *Centrum Carolina* [online]. Praha: Centrum Carolina [cit. 2022-05-12]. Dostupné z: <https://centrumcarolina.cuni.cz/CC-12.html>

FINKOVÁ, Dita, Veronika RŮŽIČKOVÁ a Kateřina STEJSKALOVÁ, 2010. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením v dospělém a seniorském věku* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiNo_XF94_4AhXmBxAIHWCNDqwQFnoECAMQAQ&url=http%3A%2F%2Ftdt.upol.cz%2Fsoubory%2Fukazka-specialni-pedagogika-osob-se-zrakovym-postizenim-v-dospelim-a-seniorskem-veku.pdf&usg=AOvVaw38CfaivlfjeFoDY12Wo1Pa

CHARITA OPAVA, ©2018. Dům sv. Cyrila a Metoděje pro zrakově postižené – chráněné bydlení. *Charita Opava* [online]. Opava: Charita Opava [cit. 2022-05-11]. Dostupné z: <https://www.charitaopava.cz/informace/dum-sv-cyrila-a-metodeje-pro-zrakove-postizene-chranene-bydleni/14>

MAREŠ, Petr, 2006. Pojetí konceptu sociálního vyloučení a sociálního začleňování v akademickém diskurzu a ve veřejně politické agendě. In: PAVLÍKOVÁ, Eva A. *Sociální vyloučení a sociální začleňování v České republice jako veřejně politická agenda*. Praha: CESES FSV UK, s. 5 - 26. ISSN 1801-1519. Dostupné z: https://ceses.cuni.cz/CESES-20-version1-sesit_03_2006.pdf

MAREŠ, Petr a Tomáš SIROVÁTKA, 2008. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začlenování (inkluzie) - koncepty, diskurz, agenda [Social Exclusion and Social Inclusion - Concepts, Discourse, Agenda]. *Czech Sociological Review* [online]. 44(2), 271-294 [cit. 2022-04-02]. ISSN 00380288. Dostupné z: doi:10.13060/00380288.2008.44.2.03

MINISTERIO DE EDUCACIÓN Y CIENCIA, 1994. The Salamanca Statement and Framework For Action on Special Needs Education. In: *UNESCO* [online]. ©2021 UNESCO,

7.-10. June 1994 [cit. 2022-02-10]. Dostupné z:

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, ©2020. Sociální služby. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 2022-05-10].

Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-sluzby-1#sszp>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, ©2020. Strategie sociálního začleňování 2021-2030. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. Praha: Ministerstvo práce a

sociálních věcí [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/strategie-socialniho-zaclenovani-2021-2030>

Levitas, Ruth. 2006. The concept and measurement of social exclusion. In: *Poverty and social exclusion in Britain*. Bristol: The Policy Press, p. 123 - 160. Dostupné z:

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiKvIbJjZ_0AhVMNOwKHWoPAI8QFnoECAIQAAQ&url=http%3A%2F%2Fwww.poverty.ac.uk%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fpoverty-and-social-exclusion_chap5.pdf&usg=AOvVaw3mwxMHPpracx66tPhy5t1wC

OKAMŽIK, 2014. Vzdělání zrakově postižených – minulost a současnost. In: *Okamžik*

[online]. ©2016 Okamžik, červenec 2014 [cit. 2022-05-03]. Dostupné z:

http://okamzik.cz/nmn/Texty/Cestovani/Skoly_pro_zrakove_postizene.html

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, ©2015. Podpora samostatného bydlení.

Podpora procesů v sociálních službách [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 2022-05-08]. Dostupné z: <http://ppvss.mpsv.cz/mpsv/ciselniky.nsf/i/S0006#collapse-2>

PROCHÁZKOVÁ, Lucie, 2019. Postoje k lidem s postižením v pracovním kontextu ve vztahu ke zkušenosti s nimi. *Sociální pedagogika/Social Education* [online]. 7(2), 57–68 [cit. 2022-04-02]. ISSN 1805–8825. Dostupné z: <https://doi.org/10.7441/soced.2019.07.02.04>

SPOLEČNOST PRO RANOU PÉČI, Z. S., ©2022. Co je raná péče. *Raná péče* [online].

Praha: Společnost pro ranou péči, z. s. [cit. 2022-05-13]. Dostupné z:

<https://www.ranapece.cz/pro-rodice/co-je-rana-pece/>

SJEDNOCENÁ ORGANIZACE NEVIDOMÝCH A SLABOZRÁKÝCH ČR, ©2012-2022.

Kultura. *Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých ČR* [online]. Praha: Sjednocená

organizace nevidomých a slabozrakých ČR [cit. 2022-05-11]. Dostupné z:

<https://www.sons.cz/kultura>

TOUŠEK, Ladislav, 2007. Sociální vyloučení a prostorová segregace. *Antropowebzin* [online]. Antropoweb, č. 2-3, s. 12-26 [cit. 3. 4. 2022]. ISSN 1801-8807. Dostupné z:

http://www.antropoweb.cz/webzin/achive_old/webzin_2-3_2007/AntropoWEBZIN%202-3_2007.pdf

TYFLOCENTRUM, ©2002-2015. Historie. *TyfloCentrum* [online]. Brno: TyfloCentrum [cit. 2022-05-14]. Dostupné z: <http://www.tyflocentrum.cz/historie.php>

TYFLOSERVIS, ©2020. Kdo jsme. *Tyfloservis* [online]. Praha: Tyfloservis [cit. 2022-05-13]. Dostupné z: <https://www.tyfloservis.cz/o-nas/>

TYFLOSERVIS, ©2020. Služby. *Tyfloservis* [online]. Praha: Tyfloservis [cit. 2022-05-13]. Dostupné z: <https://www.tyfloservis.cz/informace-pro-klienty/>

ÚŘAD PRÁCE ČR, ©2022. Chráněný trh práce. *Úřad práce ČR* [online]. Praha: Úřad práce ČR [cit. 2022-05-11]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/chraneny-trh-prace>

ÚSTAV ZDRAVOTNICKÝCH INFORMACÍ A STATISTIKY ČR, ©2020. 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí. *Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR* [online]. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR [cit. 2022-03-11]. Dostupné z: <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/H54>